

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

3. číslo | ročník VIII. | září 2019 | cena 25 Kč

Ostrý start Zuzany Čaputové

Polské volební rošády

EU na rozcestí

■ Úvodník	
Časopis pro ženy (<i>Tomáš Fošum</i>)	3
■ Česko	
Klid po bouři (<i>Antonín Berdych</i>)	4
Vláda na scestí, opozice na rozcestí (<i>Tomáš Fošum</i>)	5
■ Střední Evropa	
Nejen šaty dělají Zuzanu Čaputovou (<i>Marián Balázs</i>)	8
Polské volební rošády (<i>Wojciech Hofmański</i>)	10
Sebastian Kurz nadále přepisuje historii (<i>Miroslav Šepták</i>)	12
Nová kapitola ukrajinské politiky je plná otazníků (<i>Michal Lebduska</i>)	13
Česko na špici Evropy, důvod k jásotu ale chybí (<i>Jan Holovský</i>)	15
■ Téma: Evropská unie po volbách	
EU má po volbách a vyhlíží smlouvu pro 21. století (<i>Karel Barták</i>)	18
Co může EU očekávat od Visegrádu (<i>Pavčina Janebová</i>)	20
Nové tóny polské evropské politiky (<i>Vít Dostál</i>)	21
Skeptické Česko v zelené Evropě (<i>Petr Zenkner</i>)	23
■ Kultura	
Fotografie Krzysztofa Millera: napříč revolucemi a válkami (<i>Lucie Zakopalová</i>)	25
Budiž světlo aneb realistický western na slovenském venkově (<i>Jan Gregor</i>)	26
Kafkovská literatura nejen pro pražské chodce (<i>Jiří Fošum</i>)	27
■ Historie	
Historie čarodějnických procesů v českých zemích (<i>Táňa Matelová</i>)	29
■ Zraněná města	
Ústí nad Labem: město na soutoku protikladů (<i>Martin Veselka</i>)	32

Demokratický střed

3/2019, vydáno v září 2019, ročník VIII.

adresa: Demokratický střed, Jirečkova 1012/9, 170 00 Praha 7,

e-mail: redakce@demokratickystred.cz, web: www.demokratickystred.cz

šéfredaktor: Tomáš Fošum

zástupce šéfredaktora: Petr Zenkner

redakční rada: Tomáš Chlum, Marie Bydžovská, Marie Jüptner Medková, Jan Jüptner, Pavel Cechl,

Tomáš Orlík, Jan Holovský, Anna Plasová

grafická úprava: Jiří Kaufner, fotomontáž na úvodní straně: Alesh, logo: LUSEL

vydavatel: Demokratický střed, z. s.

č. účtu: 2400332468/2010

registrační číslo MK ČR E 20906, ISSN 1805-6202, vychází 4 x ročně

Trvalo sedm let, než obálku našeho čtvrtletníku ovládla žena. Samozřejmě to ledacos vypovídá i o nás, ale daleko více to svědčí o středoevropské politice, na niž se zaměřujeme především. Pokud pomíneme Německo, které do střední Evropy nezařazují úplně všichni, je v našem regionu nouze o političky, o nichž bychom mohli říct, že drží moc ve svých rukách. Poláci sice v posledních letech měli dvě premiérky, ale jak Ewa Kopacz, tak Beata Szydło byly na tento post nejspíše vystrčeny politickými alfa samci. V prvním případě tak zřejmě učinil do Bruselu odcházející Donald Tusk, ve druhém jeho dlouholetý rival Jarosław Kaczyński. V jejich šlépějích aktuálně kráčí nepříliš populární lídr opoziční Občanské koalice Grzegorz Schetyna, jenž pár týdnů před říjnovými parlamentními volbami nečekaně ustoupil do pozadí a nominoval na premiérku Małgorzatu Kidawu-Błońskou.

Nic proti tomu. Každý rozumný člověk více žen na čelných politických pozicích uvítá, protože o schopnostech nerozhoduje pohlaví. Ve výše popsaných případech je ale svým způsobem zářející taktika: když nevíš, dej tam ženskou. Daleko sympatičtější působí, když se zrodí velká politička přirozeným způsobem. Tedy že o vedoucí post sama cílevědomě usiluje, aby prosadila své představy o žádoucím směřování společnosti. Pro muže platí to samé. Vrcholná politika zkrátka vyžaduje určitou náтуру, nemůže ji dělat každý.

Zuzana Čaputová se stala nejen první ženou, jež domínuje obálce *Demokratického středu*, ale především první slovenskou prezidentkou. Po jejím březnovém zvolení vypukla v liberálních kruzích nejen pod Tatrami, ale i v Česku jistá „zuzamánia“. Do značné míry oprávněně. Od některých ovšem zaznívaly ironické hlášky typu „spadla z oblaků“. Nic prý o ní nevíme. Do podobných funkcí by měli přece kandidovat jen protřelí politici. Na druhý argument lze namítnout, že Zuzana Čaputová se několik let angažovala jako právnička v boji proti skládce

ve městě Pezinok. Čili působila ve veřejném prostoru, zapojovala se do občanské společnosti. Odtud je to do politiky jenom krůček, navíc se později stala místopředsedkyní neparlamentní strany Progresivní Slovensko. Nešlo o žádnou celebritu, která když neví, kam by se upíchl, tak zkusí kandidaturu na hlavu státu. Do kampaně vstoupila jako nekonfliktní, ale zároveň sebevědomá kandidátka s pevnými názory a představami o politice. Po pár měsících můžeme konstatovat, že o ní už ledacos víme. Například, že říká to samé, co před volbami.

Její výhra vyplynula ze specifické situace na Slovensku, kdy pro ni jako liberálku hlasovalo zřejmě i nemálo konzervativních voličů, kteří si nepřáli vítězství vyslance vládní strany Směr. Sama Čaputová ve svém vítězném projevu mluvila o přemostění hráze mezi liberálním a konzervativním světem. Tato poznámka by neměla zapadnout. Dokud liberálové a konzervativci, případně pokrokaři a tradicionalisté, nepochopí, že když se na scéně objeví autoritáři, musejí se proti nim spojit, půjde to s demokracií

v našem regionu z kopce.

Tím se dostáváme k dalšímu sympatickému rysu Zuzany Čaputové, jež se neváhá ohradit vůči autoritářským tendencím nejen doma, ale také v sousedních státech. Ačkoliv to dělá diplomaticky a neadresně, netřeba její vzkazy složitě luštit. Při návštěvě Maďarska se vymezila vůči politice spojované s tamním premiérem Viktorém Orbánem. V Praze povinné oficiální jednání s prezidentem Milošem Zemanem vyvážíla uctěním památky jeho předchůdce Václava Havla, kterého označila za svůj velký inspirační vzor. Večer pak před svými příznivci na Kampě nepřímo, ale poměrně jasně podpořila účastníky demonstrací proti Andreji Babišovi. Takže není divu, že značná část českých demokratů zůstává ze slovenské prezidentky nadšená. Obzvláště když na první prezidentku nebo premiérku Česko stále čeká.

Tomáš Fošum

Časopis pro ženy

Demokratický střed

Nezávislý čtvrtletník o střední Evropě

Každý předplatitel je pro nás důležitý

- ☞ Roční předplatné (4 čísla) i s poštovným za 180 Kč
- ☞ Objednávejte na e-mailu: redakce@demokratickystred.cz
- ☞ Číslo účtu: 2400332468/2010

Klid po bouři

Vládní krizi odstartovala snaha sociálních demokratů zbavit se svého do té doby nevýrazného ministra kultury Antonína Staňka. Ten, veden velmi pravděpodobně touhou pojistit si svou pozici u prezidenta Miloše Zemana, provedl nečekaný tah – v dubnu odvolal ředitele Národní galerie Praha Jiřího Fajtu. Bylo známo, že právě s ním měla hlava státu nevyřízené účty. Reakce zainteresované veřejnosti vyvolala paniku v řadách ČSSD, která přiměla svého ministra rezignovat. Prezident Zeman jeho demisi odmítl, na což měl právo. Předseda ČSSD Jan Hamáček pak po velkém tlaku donutil premiéra a šefa hnutí ANO Andreje Babiše, aby Staňka navrhl odvolat.

Další prezidentovy kroky již z ústavních pravidel vybočily. Očividně zdržoval jak proces odvolání, tak i jmenování nového ministra. Nakonec Antonína Staňka odvo-

V Česku se už stalo zvykem, že léto nebývá dobou politického klidu. Ani letošní rok nebyl výjimkou. Zažili jsme hlubokou vládní krizi, při níž podle mnoha odborných názorů došlo ze strany prezidenta k jasnému porušení ústavy. Navíc se uvnitř kabinetu rýsoval ostrý střet o rozpočet. Výsledek letní bouře je ovšem oproti původním očekáváním zcela opačný: koaliční vláda ANO a ČSSD získala na konci prázdnin mimořádnou stabilitu a zdá se, že svůj mandát může v klidu dokončit.

zakryl Andrej Babiš tím, že vše svedl na koaličního partnera. Sociální demokraté se zase pokusili odvést pozornost zásadovou bitvou o státní rozpočet.

Vedení ANO nikdy nevynikalo politickým umem. V předchozí koaliční vládě se odehrálo mnoho střetů a krizí, v nichž tehdejší sociálnědemokratický premiér Bohuslav Sobotka dokázal v taktických a procedurálních tahanicích Babišovo hnutí porazit. Fakt, že se tato vítěz-

ství neprojevovala v preferencích ČSSD a v následných volbách právě ANO zvítězilo, je zcela jiný příběh. Nicméně donedávna bylo možné s politickým amatérismem babišovců pracovat jako se stálou veličinou.

Letošní jednání o rozpočtu však ukázalo, že i ANO umí překvapit. Ministry financí za toto hnutí Alena Schillerová za podpory premiéra Babiše už od počátku roku tlačila všechny členy vlády k výrazným úsporám, jakkoliv ekonomika i příjmy státu stále utě-

Hlavní aktéři letní vládní krize si připijí při příležitosti jmenování nového ministra kultury.

Foto: vlada.cz

šeně rostou. Sociální demokraté se proto připravovali, že na podzim podstoupí klíčový střet. Bitevním polem mělo být financování jimi vedených resortů, zejména vnitra a sociálních věcí.

Lekce z taktiky

Výsledek celé kauzy představoval jednoznačné Zemanovo vítězství. Premiér neučinil nic, aby si vynutil svou vůli. A ČSSD pro změnu přiměla Šmardu vzdát se nominace a posadila do ministerského křesla svého univerzálního zástupce Lubomíra Zaorálka. Pachůť prohrané bitvy

Vítězové a poražení

Vyjednávání ale dostalo zcela překvapivý směr. Ve chvíli, kdy se sociálnědemokratictí ministři Jan Hamáček a Jana Maláčová připravovali na nesmlouvavý boj, „našlo“ ministerstvo financí dodatečné zdroje a byl uzavřen kompromis. Nechme teď stranou, kolik peněz navíc se zástupcům sociální demokracie povedlo pro své resorty vyjednat a zda budou vynaložené prostředky investovány

smysluplně. Každopádně z hlediska voličského zájmu ztratila ČSSD jakoukoliv šanci napravit si před svými potenciálními sympatizanty pověst pošramocenou fraškou kolem výměny ministra kultury. Informace, které se z jednání dostaly na veřejnost, měly totiž velmi technickou povahu a zcela jistě nezískaly pro ČSSD zásadní počet nových příznivců. Sociální demokraté tak přišli o unikátní příležitost projevit se v programové oblasti, kde by se mohli prezentovat jako levicovější alternativa vůči Andreji Babišovi.

Z letní krize vyplývá několik jasných závěrů. Prvním z nich je zcela dominantní postavení prezidenta na politické scéně. Andrej Babiš, který je na Zemanovi jednoznačně politicky závislý, dobrovolně připustil, aby mu složení jeho vlastní vlády zásadně ovlivňoval. Tento moment má navíc precedenční charakter: můžeme očekávat, že přestože se v budoucnu personální obsazení obou funkcí změní, budeme podstupovat podobné spory znovu. Miloš Zeman ovládl v létě tuzemskou politiku pouze proto, že de facto nečelil odporu ani ze strany ministerského předsedy, ani od vedení ČSSD.

Nejenže se premiér Babiš dobrovolně zbavil kusu své moci, ale též dokonce připustil, aby mu opozice dala nálepkou slabého a nekompetentního politika. To ho jednoznačně poškozuje v očích jeho voličů. Podpora, kterou mu současná hlava státu poskytuje, je pro něj však zjevně mnohem cennějším artiklem. Z toho lze vyvodit, že po skončení Zemanova mandátu se Babiš i jeho hnutí ocitnou ve vážných problémech.

Sociální demokraté vyšli z celého příběhu nejhůře, a to jednoznačně vlastní vinou. Nedokázali přenést odpovědnost na Babiše se Zemanem, ačkoliv se sami v celé šlamastyce ocitli vlastně omylem. Dá se pochopit, proč vedení strany na Miloše Zemana přímo nezaútočilo – drtivá většina současných či bývalých voličů ČSSD s prezidentem hluboce sympatizuje. Ale je záhadou, proč předseda Hamáček v celé krizi důkladněji nenamočil premiéra, kterému by image slabocha jednoznačně ublížila. Právě nedostatečná komunikace a nedůsledná taktika způsobily, že sociální demokraté odcházejí jako hlavní poražení. Kdyby od počátku spor nehrotili, nevyvolali by takový mediální zájem ani přehnaná očekávání. Následná snaha zakrýt vše sporem o peníze, jenž skončil dříve, než si ho někdo stačil všimnout, jejich porážku dovršila.

Po bouři nastal klid. Andrej Babiš ukázal, že socialisty ve vládě potřebuje. Jsou předvídatelnějším a méně toxickým partnerem, než by byli různí nezařazení poslanci či dokonce SPD Tomia Okamury. I ČSSD si snad na delší dobu uvědomila nutnost setrvání v této vládě. A prezidentu Zemanovi, přestože je jasným vítězem letní přetlačované, se nepodařilo sociální demokraty z vládního kabinetu vyštvať. Je velkou otázkou, zda k tomu bude mít další příležitost. Momentálně se zdá, že nově získaná stabilita vládě vydrží minimálně do krajských voleb v roce 2020. A to je víc, než se od ní dalo ještě před pár měsíci čekat.

Antonín Berdych

Vláda na scestí, opozice na rozcestí

Přes všechny letošní turbulence na české politické scéně se zatím předčasné volby nerýsují. Do těch řádných zbývají dva roky a je nejvyšší čas, aby se na ně demokratická opozice začala intenzivně připravovat. Inspiraci může částečně hledat v nám blízkých státech, jako jsou Slovensko nebo Polsko.

V říjnu 2017 získaly ve sněmovních volbách většinu poslaneckých mandátů strany, jež tíhnou k autoritářství. Jde o hnutí ANO premiéra Andreje Babiše, SPD Tomia Okamury a KSČM. Přestože spolu nevytvořily vládu, v některých mocenských záležitostech postupují jednotně. Jakýmsi svorníkem neformálního uskupení je prezident Miloš Zeman, k němuž se Babiš, Okamura i šéf komunistů Vojtěch Filip veřejně hlásí. A on jim oplácí stejnou měrou. O upřímnosti tohoto spojenectví si vzhledem ke zúčastněným osobám můžeme myslet své, ale zatím jim to přes občasné zaskřípání funguje. Ostatně loňské Zemanovo znovuzvolení zařídili především příznivci zmíněných stran.

Demokratický tábor zůstal po volbách roztržštěn do šesti partají, z nichž se polovina do sněmovny dostala s odřenýma ušima. Zatímco ODS, Piráti, KDU-ČSL, TOP 09 a STAN se po svém odmítnutí vládnout s trestně stíhaným Andrejem Babišem dobrovolně vydali do opozice, ČSSD se po pár měsících váhání rozhodla do jeho kabinetu vstoupit. Se vši pravděpodobností se jednalo

o osudnou chybu. Od té doby chřadnoucí strana při každé vládní krizi podstupuje Sofinu volbu, zda zůstat v ministerských křeslech, nebo odejít do opozičních lavic. Ocitla se v situaci, která nemá dobré řešení. Ať udělá

cokoliv, převáží negativa nad pozitivy. Zůstane-li ve vládě, bude nadále poslouchat, že legitimizuje panování oligarchy Babiše, jehož menšinový kabinet navíc podporují v parlamentu komunisté. Pokud se rozhodne odejít do opozice a v čele ministerstev ji nahradí Okamurova SPD, snesou se na její hlavu výtky, že dopomohla k moci pravicovým extremistům.

Podobného údělu zůstaly zbývající demokratické strany ušetřeny. Přesto ani ony nemají důvod k jásotu, neboť se jejich preference za poslední dva roky navzdory všem skandálům dua Babiš–Zeman příliš nezvýšily. Už několik let je jasné, že jednu z podmínek vzestupu demokratického bloku představuje nějaká forma integrace středo- a pravicových subjektů. Jako první s tím přišel na konci roku 2016 tehdejší předseda TOP 09 Miroslav Kalousek, ale jeho návrh neměl šanci na úspěch. Rozhodující roli sehrály osobní animozity stranických předáků, nicméně podstatná byla též skutečnost, že předsedové ODS, KDU-ČSL a STAN se tehdy ještě zdráhali úplně vyloučit spolupráci s hnutím ANO. Jenže jak se kolem Andreje Babiše

Odcházející předseda TOP 09 a jeho nástupkyně? Markéta Pekarová Adamová a Jiří Pospíšil.

Foto: Wikimedia Commons/David Sedlecký

objevovaly další a další problémy spojené s jeho podnikatelskou minulostí či přetrvávajícím střetem zájmů, zvítězil u středopravicových lídrů pud sebezáchovy, a možnou účast v jeho vládě ve finále vyloučili.

Po volbách, kdy demokraté ztratili v Poslanecké sněmovně většinu, se otázka sjednocování opět ocitla na stole. Tentokrát vypadá situace nadějněji. Lidovci a Starostové si letos zvolili nové předsedy, přičemž jak Marek Výborný (KDU-ČSL), tak Vít Rakušan (STAN) myšlenku společného postupu podporují. Pro je i současný šéf TOP 09 Jiří Pospíšil, jenž sice na listopadovém stranickém kongresu svou funkci neobhájí, avšak oba uchazeči o předsednický post, Markéta Pekarová Adamová a Tomáš Czernin, se za užší spolupráci na pravici též přimlouvají. Novinkou posledních měsíců je předběžné souhlasné stanovisko předsedy ODS Petra Fialy, jenž se v minulosti k širší předvolební alianci stavěl zdrženlivě. Zatím není jasné, jakou formu by kooperace měla mít. Zda vznikne jeden blok, nebo přinejmenším dva. Vůbec samozřejmě nelze vyloučit, že z celého projektu kvůli malicherným sporům nakonec sejde.

Inspirace ve spřátelené cizině

V každém případě se vyplatí sledovat letošní říjnové volby v Polsku. Ačkoliv je tamní politická situace úplně jiná, v jednom aspektu se té naší podobá. Vládne uskupení s autoritářskými sklony, proti němuž doposud stála roztržštěná opozice. Její převážná část se bez ohledu na značný ideologický rozptyl rozhodla postupovat společně.

Poprvé si to vyzkoušela v květnových eurovolbách, kde kandidovala pod hlavičkou Evropské koalice. Jenže i takto široce pojaté spojení od konzervativců přes liberály až po postkomunisty na vládnoucí Právo a spravedlnost (PiS) nestačilo. Strana Jarosława Kaczyńského naopak dosáhla svého historicky nejlepšího volebního výsledku. Před podzimními volbami se bývalá Evropská koalice rozdělila do třech bloků. Už brzy se dozvíme, zda to bylo moudré rozhodnutí. Každopádně se v Polsku stejně jako u nás používá při přepočtu voličských hlasů d'Hondtova metoda, která zvýhodňuje větší strany. Čili uskupení s deseti procenty hlasů zpravidla získá více mandátů než dvě pětiprocentní formace dohromady.

Nabízí se rovněž srovnání se slovenskými parlamentními volbami v roce 1998, kdy se pět stran spojilo do Slovenské demokratické koalice, jejímž cílem bylo odstavit od moci autoritářského premiéra Vladimíra Mečiara. To se nakonec povedlo, když se po volbách do vlády Mikuláše Dzurindy zapojily ještě další tři strany. Podobný scénář by byl žádoucí i u nás. Nemá asi smysl, aby se dohromady spojovaly všechny demokratické subjekty. Piráti o to ani ostentativně nestojí. ČSSD je zase pošramocená vládním angažmá a od ostatních parlamentních demokratických uskupení se liší svou levicovou orientací. Takže i kdyby z Babišova kabinetu nakonec odešla, nedá se očekávat, že by se do předvolební opoziční aliance zapojila.

Kvarteto ODS, KDU-ČSL, TOP 09 a STAN by se ale jednotlivé kandidátce ve sněmovních volbách a priori bránit nemělo. Pokud si někdo myslí, že u nás není tak zle, jak bylo

kdysi na Slovensku za Mečiara, měl by se probudit. Možná se totiž v některých ohledech nacházíme v horší situaci než tehdy Slováci. Jistě, zatím u nás naštěstí nedochází k politicky motivovaným únosům a vraždám jako za naší východní hranicí v Mečiarově éře. Na druhou stranu střet zájmů Andreje Babiše nemá v civilizovaném světě obdobu. Jeho lidmi ovládaná ministerstva rozhodují o dotacích pro jeho firmy. Babišova vlivná média, která si při vstupu do politiky nakoupil, zkreslují realitu, někdy ji dokonce vyloženě falšují. Po čtyři roky vyšetřovaly policie a státní zastupitelství dotační podvod u jeho farmy Čapí hnízdo. Z obtížně pochopitelných důvodů se Městské státní zastupitelství v Praze nakonec rozhodlo žalobu k soudu nepodat. Pár měsícům předtím Babiš náhle vyměnil ministra spravedlnosti, kterého nahradil Marií Benešovou, jež jeho stíhání v minulosti zpochybňovala. Opravdu je to u nás o tolik lepší než u východních sousedů za Mečiara?

Navíc tehdejší slovenská demokratická opozice měla spojence v prezidentovi Michalu Kováčovi. Česká hlava státu naopak s Babišem spolupracuje. Rozehrává si přitom vlastní politické hry, při nichž neváhá pošlapávat ústavu. Během jednoho roku odmítl Zeman jmenovat ČSSD už dva ministry. Premiér Babiš tomu jen alibisticky přihlížel, byť tím poškozoval svou reputaci. Prezident se svými pravomocemi včetně práva udělit milost je pro něj natolik cenným spojencem, že v zájmu udržení se u moci, což se v jeho případě může rovnat pobytu na svobodě, udělá Babiš téměř cokoli. Taková osoba v čele vlády je dlouhodobě neslučitelná se zachováním liberální demokracie.

O tu by mělo jít především. Bylo proto nešťastné, když se předáci středopravicových stran při odmítání společného vládnutí s Andrejem Babišem zaklínali hlavně jeho trestním stíháním. Není samozřejmě sporu, že člověk, o jehož osobní svobodě právě rozhoduje policie a justice, by v čele exekutivy v žádném případě stát neměl. Na Babišovi byl ale od začátku nepřijatelný hlavně výše popsaný konflikt zájmů. Že to nemůže fungovat, ukázalo již minulé volební období, kdy působil ve funkci ministra financí. Navíc Andrej Babiš se pohrdáním demokracií nikdy příliš netajil. Parlament nazýval žvanírnou, která ho zdržuje od práce.

Matení pojmů

Pokud by se opoziční strany chtěly proti Babišovi se Zemanem spojit ve jménu záchrany demokracie, měly by si definovat, co vlastně tento systém správy věcí veřejných obnáší. Když například někteří politici ODS v čele s Alexandrem Vondrou tvrdí, že Viktor Orbán a Jarosław Kaczyński jsou normální konzervativci, jedná se buď o neznalost, nebo o příchyllost k autoritářským metodám. V Orbánově Maďarsku i Kaczyńského Polsku v posledních letech prokazatelně došlo k vážnému omezení nezávislosti justice a porušování ústavy. Oligarchové blízcí maďarskému premiéru Orbánovi skupují média, z nichž velká část byla vloni vložena do podivné neziskovky. Tak by se dalo pokračovat. Pokud by pro většinu Občanské demokratické strany toto vše znamenalo „normální konzervatismus“, možná by měla vypustit druhé slovo ze svého názvu.

Důvod k zamyšlení mají ale například i Piráti. Je jim třeba přiznat, že odvádějí smysluplnou opoziční práci. Pláně neřeční, slovy marketingu hnutí ANO „makají“. Jejich kroky, jako byl podnět Evropské komisi ohledně premiérova střetu zájmů, Babišovi notně komplikují život. Na druhou stranu často házejí do jednoho pytle s Babišem předáky konkurenčních opozičních stran. V tom vyniká především předseda Ivan Bartoš. Ten před rokem poznamenal, že nevidí rozdíl mezi politikou, kterou dělá Babiš, a politikou, jež se zde dělala třicet let po listopadu 1989. Nedávno zase prohlásil, že najde v řadě věcí shodu s ANO i ODS. Nevidí důvod, proč by se měl připojovat k ostatním demokratickým stranám do nějakého bloku. Piráti tedy zřejmě neohroženě plují kalnými vodami, přičemž si vystačí sami.

Na to je třeba namítnout, že přes veškeré výhrady k ODS, TOP 09, KDU-ČSL či STAN se jedná o demokraticky fungující strany, které nemají na rozdíl od ANO faktického majitele, nejsou servisní organizací svého zakladatele. Ivan Bartoš si pochvaluje spolupráci Pirátů s ostravským primátorem Tomášem Macurou, jenž se ale na svůj post dostal hlavně díky spojení s Babišem a své kariérní rozhodnutí se snaží maskovat snahou dát ANO nějaké ideové ukotvení. Toto hnutí ale žádný skutečný program nepotřebuje. Začínalo jako středopravicové, aby se během jednoho volebního období přeorientovalo na levicové voliče a posléze uzavřelo pakt s komunisty. Za dva roky zase může být při známé Babišově názorové „konzistenci“ všechno jinak.

Soudržnost demokratického tábora ohrožují také různé kulturní války, které spolu vedou pokrokáři s konzervativci, respektive tradicionalisty. Do popředí se dostávají otázky migrace či práv sexuálních menšin. Na obou stranách barikády vidíme zapálené jedince, kteří jsou ochotni ve svém svatém boji liberální demokracii obětovat. Právě proto je důležité dohodnout se v opozici na jakémsi demokratickém minimu. V momentě, kdy se ústava stává cárem papíru, kdy se ničení nezávislosti justice považuje za konzervatismus, kdy je svoboda médií omezována, vážně hrozí, že vypukne boj, v němž bude platit právo silnějšího. Toto nebezpečí není vůbec nereálné. Šířící se únava z demokracie je patrná nejen u nás. Jejích přesvědčených zastánců spíše ubývá. Přesto se občas objeví světlo na konci tunelu. V červnu přišlo na pražskou Letnou demonstrovat proti Babišovi skoro tři sta tisíc lidí.

Volby z posledních let ukazují, že pro demokratické strany u nás hlasuje zhruba polovina lidí. Za této situace je důležitá taktika. Zopakujme, že d'Hondtova metoda nahrává silnějším subjektům. Pokud se alespoň část opozice nespojí, autoritářský blok zase může zvítězit. Středopravicové strany by proto měly vzít rozum do hrsti a upřednostnit to, co mají společného. Jejich program se pochopitelně nemůže opírat jen o boj za demokracii, musí reagovat i na ostatní společenské problémy. Každopádně ale záchrana demokratického systému, jenž nejlépe zajišťuje svobody a práva jednotlivce, představuje momentálně nejdůležitější úkol pro skutečné státníky. Možná to zní vzletně, až budovatelsky, ale odpovídá to naší babišovsko-zemanovské realitě.

Tomáš Fošum

Nejen šaty dělají Zuzanu Čaputovou

Zatímco Andrej Kiska se ve funkci slovenského prezidenta rozbíhal pozvolna, jeho nástupkyně Zuzana Čaputová nasadila od začátku rychlé tempo jak v domácí, tak v zahraniční politice. Prosazuje přitom stejné hodnoty, na něž kladla důraz již během volební kampaně.

Zuzana Čaputová byla před svým zvolením slovenskou prezidentkou pro mnoho lidí velkou neznámou. Působila jako právnička v občanském sektoru, a proto ji znal pouze poměrně úzký okruh zasvěcených. Širší veřejnost si jí mohla všimnout v podstatě jen v případě skládky odpadů ve městě Pezinok, který patřil k největším environmentálním kauzám v novodobé historii Slovenska.

Pře, v níž Zuzana Čaputová zastupovala obyvatele Pezinku, se dostala až před Soudní dvůr Evropské unie, jenž rozhodl ve prospěch občanů města. Následně slovenský Nejvyšší soud povolení ke skládce zrušil. Zdánlivě cel-

kem banální příběh, ne však ve slovenských realitách: Čaputová se postavila proti státním orgánům zneužívajícím moc a osobám na ně napojeným. Za snahou vybudovat skládku stál Marián Kočner, který nyní čelí obvinění, že si objednal loňskou vraždu novináře Jána Kuciaka.

Také v souvislosti s touto tragickou událostí kulminuje v posledním roce citlivost slovenské veřejnosti na otázku spravedlnosti a na korupční aféry spojené se současnou

vládní koalicí pod vedením strany Směr-SD. Bylo tedy přirozené, že Čaputová vstupovala do prezidentské kampaně právě s tématem spravedlnosti, v němž se cítila být silná. Vedle toho otevřeně zastávala pozice liberální demokracie a právního státu. Za vyznávání liberálních hodnot si vysloužila ostré a místy až podlé útoky ultra-konzervativního prostředí a představitelů církve. Sama Čaputová pak mluvila o svém vítězství jako o „přemostění nepřekročitelné hráze mezi konzervativním a liberálním“.

Spravedlnost není zboží

Od jejího nástupu do úřadu v polovině letošního června je zřejmé, že spravedlnost a právní stát zůstanou v popředí její agendy. S přihlédnutím k atmosféře současného Slovenska je to logické. Zatímco prezident Andrej Kiska se do pozice ochránce nezávislé justice a právního státu musel postupně propracovat (i díky kvalitním poradcům se mu to podařilo do míry, která vládní moc mimořádně znervózňovala), pro prezidentku Čaputovou je tato role vzhledem k jejímu předešlému povolání přirozená a autentická od samého počátku.

Podobně jako předtím Kiska, také Čaputová se už střetla s vládní koalicí ohledně složení Ústavního soudu. Parlament zatím nezvolil ústavou požadovaný počet kandidátů, proto po-

Zuzana Čaputová na pražské Kampě.

Foto: Wikimedia Commons/Jirka DI

slancům (a tedy primárně vládní koalici) vzkázala, že nové ústavní soudce jmenuje až poté, co zákonodárci splní svou povinnost. Na jmenování soudců pouze z dosud navržených kandidátů tlačí především předseda strany Směr-SD, expremiér Robert Fico. Ten odmítl volbu dalších adeptů, čímž demonstruje svou sílu a de facto blokuje doplnění a tím i plnohodnotné fungování Ústavního soudu. Sám Fico přitom ještě na začátku roku marně usiloval o své zvolení ústavním soudcem.

Nedůstojný přístup poslanců k volbě členů Ústavního soudu kritizoval dokonce už i premiér Peter Pellegrini ze strany Směr, jenž loni vystřídal Fica v čele vlády. Jasný vzkaz Robertu Ficovi pak poslala prezidentka Čaputová: „Nemohu a nebudu podléhat jakýmkoliv politickým tlakům. Jediný mantinel, kterého se budu vždy držet, je ústava.“

V polovině letošního srpna Zuzana Čaputová ostře komentovala některé skutečnosti vyplývající z vyšetřování Kuciakovy vraždy. Ukazuje se, že obviněný Marián Kočner komunikoval mimo jiné s některými představiteli justice. Po schůzce s ministrem spravedlnosti Gáborem Gálem (MOST-HÍD) prezidentka poznamenala, že „spravedlnost nikdy nesmí být předmětem obchodu a nesmí být zbožím. Nesmí sloužit individuálním zájmům“.

Na Andreje Kisku navazuje Čaputová rovněž v důrazu na demokratické hodnoty a slušnou a zodpovědnou politiku, což je v čase ohýbání demokratických pravidel ze strany vládní koalice mimořádně potřebné. Činí tak navíc nejen doma, ale i v zahraničí.

Komplimenty i kritika

Letní okružní cesta Zuzany Čaputové po zemích visehradské čtyřky ukázala, že nejbližší sousedé jsou pro ni důležitými partnery, a zároveň poskytla prezidentce příležitost zdůraznit význam evropské integrace. Zatímco Andrej Kiska přistupoval k visehradským partnerům zbytečně opatrně, Čaputová je připravena jim nejen skládat komplimenty, ale též se s nimi bavit o problematických záležitostech. Tento posun lze jen přivítat.

Při jejích prvních oficiálních návštěvách v zahraničí si nešlo nevšimnout několika velkých témat, jež nová slovenská hlava státu nastolovala. V Polsku podpořila ruskou agresí sužovanou Ukrajinu, kterou ostatně podle svých slov plánuje co nejdříve navštívit. Rusko přitom kritizovala s tím, že na jeho straně nevidí úctu k pravidlům. Během polské cesty připomněla vůdce Solidarity a exprezidenta Lecha Wałęsu, prvního nekomunistického premiéra po roce 1989 Tadeusze Mazowieckeho i prezidenta Lecha Kaczyńskiego, který zahynul roku 2010 při leteckém neštěstí ve Smolensku. Všichni tři působili za polského komunistického režimu v opozici.

V Maďarsku uctila Zuzana Čaputová památku prvního demokraticky zvoleného prezidenta Arpáda Göncze, čímž symbolicky poukázala na principy, které svého času posouvaly středoevropské země směrem k Evropské unii. Z její strany tak šlo o nepřímé odmítnutí současných odstředivých sil v našem regionu. Její vystoupení na tiskové konferenci po setkání s maďarským protějškem Jánosem Áderem se všeobecně vnímalo jako kritika politiky ma-

ďarského premiéra Viktora Orbána, jenž se vymezuje vůči liberální demokracii.

Podobně postupovala Čaputová při oficiální cestě do České republiky, během níž navštívila hrob Václava Havla. Na koncertě, který na prezidentčinu počest uspořádali na pražské Kampě její příznivci, vyslovila pochopení pro „Václavské náměstí plné klidných lidí“, čímž de facto podpořila masové demonstrace proti českému premiérovi Andreji Babišovi.

Během návštěvy Německa, která připadla na 51. výročí invaze vojsk Varšavské smlouvy do Československa, se Čaputová poklonila památce těch, kteří zahynuli při snaze překonat Berlínskou zeď. „Život ve svobodném a demokratickém státě není samozřejmostí, ale vzácnou hodnotou, která byla vykoupena nemalými oběťmi,“ pronesla slovenská prezidentka u berlínského památníku Bílých křížů.

Vzkaz Zuzany Čaputové je zřejmý: ve středoevropském prostoru nás spojují dějiny i zápas proti totalitním režimům. A v této době by nás měly sjednocovat hodnoty liberální demokracie, jasné evropanství a spolupráce na unijní úrovni. Toto všechno je dnes mimořádně důležité. Zuzana Čaputová může probudit střední Evropu a stát se jejím svědomím. Významnou odezvou na její poselství a první kroky v prezidentské funkci byla Evropská cena za politickou kulturu, kterou převzala ve švýcarské Asconě.

Ofenzíva šarmu

Originální součástí její zahraniční politiky tvoří důraz na různé vizuální odkazy prostřednictvím zvolených šatů a módních doplňků. Dámské oblečení poskytuje v diplomacii v tomto směru určitou výhodu. Jak vysvětlila prezidentčina poradkyně Katarína Strýčková, například při oficiální návštěvě Maďarska šlo o šaty s prvky husarské uniformy, čemuž hostitelé přirozeně dobře rozuměli, protože tato symbolika je u nich stále živá a populární. Prvky slovenských dobrovolníků z 19. století zase symbolizovaly společnou historii z časů Rakousko-Uherska i soužití v jednom geografickém prostoru.

V Polsku zvolila bílé šaty podle jedné z tamních národních barev a zároveň jako připomínku čtyřicátého výročí první cesty Jana Pavla II. do vlasti po zvolení papežem, což byla neobyčejně významná událost pro celý tehdejší východní blok. Ve Francii svou garderobou vzdala hold tamním renomovaným módním domům. V Bruselu její modré šaty odkazovaly na důležitost euroatlantického partnerství a ukotvení Slovenska v Evropské unii.

Andrej Kiska nastupoval do prezidentského úřadu po Ivanu Gašparovičovi. Svým působením ve funkci posunul latku o poznání výše, k čemuž stačilo, že se na rozdíl od svého předchůdce choval, jak se prezident chovat má. V zásadě tak splnil očekávání těch, kteří ho vnímali jako spojence proti deformacím demokracie, populismu, rozdmýchávání nenávisti a hrubnutí politiky. První měsíce Zuzany Čaputové ve funkci naznačují, že také nová prezidentka má ambici onu pomyslnou latku posunout směrem vzhůru.

Marián Balázs

Polské volební rošády

Téměř všichni aktéři polské politické scény vykreslují říjnové volby do Sejmu a Senátu jako nejdůležitější hlasování od roku 1989. Polari-zace polské společnosti, k níž systematicky přispívají jak liberální Ob-čanská platforma, tak populistické Právo a spravedlnost, budí dojem, že se jedná o zásadní hodnotový střet o podobu státu. Válečná réto-rika odhaluje silné emoce, ambice, ale také obavy stranických lídrů, kteří se snaží za každou cenu poučit z lekce, kterou jim poskytly jarní eurovolby. Pouze tak si totiž můžeme vysvětlit dramatické rošády na politické šachovnici, jichž jsme v poslední době svědky.

V květnových polských volbách do Evropského parla-mentu výrazně zvítězilo vládní Právo a spravedlnost (PiS). Úspěch strany Jarosława Kaczyńského byl tím větší, že jí předvolební průzkumy dávaly pouze nevelkou převahu nad Evropskou koalicí sdružující hned několik opozičních subjektů pod vedením Občanské platformy. Zdálo se, že výsledný náskok sedmi procentních bodů před hlav-ním rivalem překvapil dokonce i „štábní důstojníky“ PiS. Navíc nová levicová formace Jaro (Wiosna), kterou letos v únoru založil Robert Biedroń, získala pouze šest procent odevzdaných hlasů, což představovalo téměř dvojnásob-ný propad oproti jejím původním preferencím. Voliči tak opozici jasně vzkázali, že její strategie není dobře zacíle-ná, a pokud stojí o úspěch v podzimních volbách, důklad-né reflexi i transformaci se nevyhne.

Nic nového na pravici

Klidně spát mohla po květnovém hlasování pouze pravá část politické scény. Strategie založená na budová-ní mýtu geniálního vůdce Jarosława Kaczyńského s až teatrálními projevy úcty podle všeho působí na elektorát PiS skvěle. Tato skupina voličů zjevně preferuje populistický, sociálně-auto-ritativní model státu před abstraktním trojím dělením moci. Hospodářská

konjunktura spolu s „utěsněním“ daňového systému vlád-ě Práva a spravedlnosti zatím stále umožňuje financovat nákladné sociální programy.

Důsledný postup navíc upevňuje image PiS coby důvě-ryhodné strany. Ačkoli mu okolnosti objektivně přejí, je třeba zároveň podotknout, že i ty nejlepší příležitosti je třeba umět využít. Kaczyński to evidentně dokáže – na rozdíl od dnešní opozice v čele s Občanskou platformou, která v tomto ohledu v závěru svého vládnutí (2007 až 2015) propadla.

Rozechvělý střed

Právě proto se dnes opozice musí potýkat nejen s mimo-řádně zdatnými spindoktory PiS, ale především s vlastní nejasnou image a pomalými reflexy, což ve velké politice

často představuje smrtící past. Kon-statování, že slabost oponentů je silou Kaczyńského for-mace, se sice může jevit jako poněkud nadnesené, je však na něm mnoho pravdy.

Ve volbách do Evropského parla-mentu se liberální pravý střed soustře-děný kolem Občan-ské platformy sna-žil dostat z patu předvolebních prů-zkumů pokusem o vytvoření co nej-širšího „prodemo-kratického bloku“. Tento krok však byl racionální jen zdán-livě. Záhy se vyno-řily přinejmenším dva problémy. Zapr-vé se tím tato část politického spektra ještě silněji profilo-

Lídry Evropské koalice se tehdy ještě tvářili optimisticky. Zleva: Włodzimierz Czarzasty, Marek Kossakowski, Grzegorz Schetyna, Katarzyna Lubnauer a Władysław Kosiniak-Kamysz.

Foto: Wikimedia Commons/Platforma Obywatelska RP

vala jako pouhá nepříliš kreativní negace PiS. Z druhé to v praxi znemožnilo jakoukoli smysluplnou společnou komunikaci směrem k voličům, protože uskupení tvořící Evropskou koalici se odmítla vzdát svých dosavadních postojů. Očekávat, že lidovci, zelení, levice a liberálně-konzervativní střed začnou náhle mluvit jedním hlasem, samozřejmě bylo naivní. Nezačali, a voliči si toho brzy povšimli.

A jsou tu i další potíže. Nepříliš charismatický lídr Občanské platformy Grzegorz Schetyna se dlouhodobě potýká s nízkou popularitou. V průzkumech veřejného mínění se pravidelně umísťuje na nejnižší příčce, když mu nedůvěřuje téměř polovina dotázaných. Kupodivu mu to ovšem neškodí uvnitř jeho uskupení. Vnitrostranické vztahy jsou však jedna věc, udržení obtížného kompromisu v případě tak široce rozkročeného politického spojení je věc druhá. A zde Schetyna selhal takřka spektakulárně.

Jako první se ze společného projektu po evropských volbách odtrhli lidovci. S levicí se pak naopak rozloučila sama koalice. Grzegorz Schetyna zůstal na bojišti sám. Nový volební projekt Občanské platformy určený pro nadcházející říjnové volby – Občanskou koalici – podpořili jen nemnozí představitelé levého středu a politici donedávna spojení s Moderní stranou (Nowoczesna), která již prakticky přestala existovat (její zakladatel Ryszard Petru se z politického života stáhl). Schetynovu oslabenou pozici podtrhuje fakt, že počátkem září označil za kandidátku Občanské koalice na post premiéra relativně málo známou Małgorzatu Kidawu-Błońskou. Ideologická roztržičnost a absence charismatického lídra po odchodu Donalda Tuska do Bruselu tak stále vydává v řadách pravého středu otrávené plody.

Boj o venkov

Jak již bylo řečeno, Polská lidová strana (PSL), jež v předchozích dvou volebních obdobích vládla společně s Občanskou platformou, se na základě výsledků jarního hlasování rozhodla jít vlastní cestou. Platforma spojená s velkoměstským elektorátem má na venkově jen minimální podporu, spojení pod praporem Občanské koalice by proto pro lidovce představovalo spíše zátěž než reálnou podporu. Toto riziko by bylo tím větší, že vládnoucí PiS se velmi systematicky uchází nejen o podporu obyvatel okresních měst (největší aglomerace jsou baštou Platformy), ale také těch nejmenších obcí. Národně-katolický populismus Kaczyňského strany zde nachází čím dál tím širší odezvu a přímo konkuruje lidoveckému třídně-profesnímu narativu, který se tradičně orientuje na rolníky.

PSL tedy zriskovala a bude bojovat ani ne tak o dobrý výsledek, jako spíš o překročení pětiprocentního limitu pro vstup do parlamentu. Doposud se jí to díky hlasům z venkova dařilo, restrukturalizace zemědělství však její železný elektorát průběžně redukuje. Lékem na to se má stát poněkud překvapivé spojení s rozpadajícím se hnutím bývalého hudebníka Pawła Kukize, které z voleb v roce 2015 vzešlo jako třetí nejsilnější subjekt. Kukiz'15 je antisystémová formace, jež se – podobně jako v Česku ANO Andreje Babiše – prezentuje coby alternativa ke všem ostatním politickým silám. Ačkoli si Kukiz donedáv-

na tropil žerty ze všeobecně vnímaného nepotismu lidovců, nyní bude s nimi bok po boku bojovat o udržení se nad hladinou. Může se to ukázat jako neobyčejně obtížný úkol.

Reaktivace levice

V posledních čtyřech letech se role polské levice omezovala na příležitostné komentování věcí, na něž sama neměla nejmenší vliv. Její návrat do parlamentních lavic je však nyní natolik pravděpodobný, že se jeho reálná perspektiva ukázala jako mnohem přitažlivější než dosavadní personální spory, protichůdné ambice a zlomyslné přestřelky. Impulem ke sjednocení se staly výsledky eurovoleb. Lídrovi Jaro Robertu Biedroňovi částečně došel dech a konečně postřehl slabost základny své strany. Předseda Svazu demokratické levice (SLD) Włodzimierz Czarzasty má naopak zkušenosti i zázemí, o jakých může Jaro jen snít. Zároveň byl také svědkem krachu projektu Evropské koalice a dobře odhadl potenciál levicového elektorátu. Třetím pilířem společné kandidátky se stala malá strana Společně (Razem) vnímaná mnohými jako uskupení salónní mládeže. Navzdory tomu, že si získala určitou známost, se její podpora pohybuje na úrovni jednoho až dvou procent, což jí nedává reálné šance na samostatnou parlamentní reprezentaci.

Kolem novopecčeného europoslance Roberta Biedroně (který sám v říjnu nekandiduje, ačkoli je šéfem volebního štábu) se tedy shromáždili téměř všichni představitelé významnějších levicových uskupení. Navzdory počátečním klopýtnutím se zdá, že levice si dosti pevným krokem kráčí pro několikaprocentní podporu, kterou získá především na úkor Občanské koalice. Nic však nenasvědčuje tomu, že Grzegorz Schetyna má v úmyslu ztrátu voličů jen pasivně přihlížet. V tomto ohledu bude finále kampaně mimořádně úporné.

Dál už je jen zed'

Načrtnuté panorama ještě není kompletní. Přestože Jarosław Kaczyński roky uplatňuje strategii neutralizace všech hnutí, jež se nacházejí napravo od PiS, neznamená to, že by se na této části šachovnice nedělo nic. Poměrně pravidelně se tam objevují efemérní útvary, které se snaží zabrat si ji pro sebe. Podobně je tomu i v případě letošních voleb.

Krajní pravice reprezentovaná tentokrát Konfederací Svoboda a nezávislost balancuje na hranici potřebné pro vstup do Sejmu. Ve volbách do europarlamentu utrpěla porážku. O jejím případném úspěchu v podzimním hlasování rozhodne to, kolik hlasů odebere PiS, a paradoxně také to, nakolik budou příznivci Pawła Kukize ochotni akceptovat jeho spolupráci s lidovci. Vliv bude mít rovněž aktivita katolické církve, která se díky symbióze s Kaczyňského táborem již čtyři roky těší ze štědrých, často absurdně zdůvodňovaných státních dotací.

Jedno je jisté: povolební parlament bude výrazně pracivý, o definitivním rozložení sil i případné samostatné většině PiS však rozhodnou teprve poslední dny říjnové kampaně. Do té doby můžeme očekávat cokoli. Polsko čeká barvitý podzim.

Wojciech Hofmański

z polštiny přeložila Anna Plasová

Sebastian Kurz nadále přepisuje historii

Bývalý rakouský kancléř Sebastian Kurz se opět zapíše do dějin alpského státu. Je téměř jisté, že koncem září jako první šéf lidové strany podruhé zvítězí ve zdejších parlamentních volbách. V čem spočívá tajemství jeho úspěchu?

Navzdory svému věku (v srpnu oslavil teprve 33. narozeniny) má Sebastian Kurz dostatek zkušeností na to, aby obstál ve špičkové politice. Do veřejného povědomí se poprvé výrazně zapsal, když vedl mládežnickou organizaci Rakouské lidové strany (ÖVP). Jeho tehdejší kampaň, kdy se po Vídni proháněl v terénním voze se sličnými dívkami, vyvolala vlnu nelibosti.

Zlom nastal v dubnu 2011, kdy si jej vybral tehdejší předseda lidovců, ministr zahraničí Michael Spindelegger za státního sekretáře pro integraci. V prosinci 2013 ho pak Kurz vystřídal v čele diplomacie alpské republiky, aby o čtyři roky později dosáhl nejvýznamnějšího profesního milníku: stal se nejmladším spolkovým kancléřem v rakouských dějinách. Další zápis do učebnic by si však nejradši odpustil. Jím vedené vládě vyslovila Národní rada jako prvnímu kabinetu v rakouské historii nedůvěru. Rozbuškou byl korupční skandál šéfa Svobodných (FPÖ) Heinze-Christiana Stracheho, který v koaličním kabinetu zastával post vicekancléře. Koncem letošního září však Kurz mířil za jasným vítězstvím v předčasných volbách. S velkou pravděpodobností hraničící s jistotou se tak po krátké pauze znovu vrátí do kancléřského křesla.

Cesta k vítězství

Existuje šest hlavních příčin, proč Kurz vystoupal až na politický vrchol. V první řadě se mu podařilo načasovat převzetí vedení lidovců. V květnu 2017 dosahovala jejich popularita pomyslného dna. V ÖVP, jež byla v pozici „juniorního“ vládního partnera sociální demokracie (SPÖ), panovala hašteřivá atmosféra. Řada občanů tak nabyla dojmu, že místo aby lidovci řešili palčivé problémy země, zabývají se pouze sami sebou. Silné vnitřní pnutí uvnitř strany zapříčinilo odstoupení jejího tehdejšího předsedy Reinholda Mitterlehnera. Lidovci potřebovali impuls, a ten našli právě ve zvolení Sebastiana Kurze. Nový šéf okamžitě vypověděl málo funkční vládní spolupráci se socialisty a vyvolal předčasné parlamentní volby.

Za druhé, ÖVP úspěšně zvládla změnu stranické image. Nedlouho po Kurzově nástupu do předsednické funkce se přejmenovala na Novou lidovou stranu. Tradiční čer-

Sebastian Kurz (uprostřed) má stále důvod k úsměvu.

Foto: Miroslav Šepták

nou barvu vystřídal tyrkysová. Předními prezentanty lidovců se stali nejen zkušení politici (Wolfgang Sobotka, Josef Moser) a známé osobnosti (bývalá atletka Kira Grünbergová), ale i nové tváře (Karoline Edtstadlerová). Strana proto působí otevřeněji a dynamičtěji než kdykoliv v minulosti.

Třetí důvodem Kurzova úspěchu je jeho schopnost komunikovat s voliči. Vídeňský rodák dokáže diskutovat o mnohých tématech a zároveň umí naslouchat lidem s odlišným názorem. Nedlouho poté, co byla koncem května jeho vládě vyslovena nedůvěra, začal jezdit po celé zemi. Jednou vyrazil v dobře padnoucím saku, jindy si zase nazul turistické boty a vydal se pěšky s batohem na zádech za nesčetnými rakouskými přírodními krásami. Jeho schopnost vést kontaktní kampaň připomíná bývalého slavného spolkového kancléře Bruna Kreiského nebo někdejšího kontroverzního předsedu Svobodných Jörga Haidera. Kurzovi jsou navíc cizí elitářské manýry. Bydlí ve středostavovské vídeňské čtvrti Meidling, kde také vyrůstal. Od školních let má stejnou přítelkyni, jeho osobní život neprovázejí žádné skandály.

Silný tým, slabý protivník

Čtvrtý důvod Kurzova úspěchu představuje stálý okruh nejbližších spolupracovníků, mezi něž patří veřejnosti nepříliš známá jména, jako jsou Axel Melchior, Stefan Steiner a Gerald Fleischmann. Z někdejších ministrů Kurz sází na Elisabeth Köstingerovou a šéfa vídeňské organizace Gernota Blümela. Důležitou roli v Kurzově týmu hrají volební stratég Philipp Maderthaner nebo expertka na mediální komunikaci Kristina Rauschová. Stabilní skupina loajálních spolupracovníků dodává Kurzovi potřebný klid.

Za páté, strana pečlivě dbá na komunikaci s občany bez ohledu na to, zda se blíží volby, nebo ne. Směrodatní představitelé lidovců jsou zpravidla velmi dobře připraveni na jednotlivé mediální výstupy. Řadoví členové pravidelně dostávají interní materiály k aktuálním stanoviskům strany. ÖVP rovněž aktivně komunikuje s voliči prostřednictvím sociálních sítí, především Facebooku, Twitteru a Flickru.

Poslední důležitou ingrediencí Kurzova receptu na úspěch je slabost jeho bezprostředních soupeřů. Sociální demokracie marně hledá cestu z krize. Svobodní po skandálu dlouholetého předsedy Heinze-Christiana

Stracheho opětovně získávají důvěru voličů. Stranu však ve větším rozletu brzdí kontroverzní činy a výroky jejích členů, které mohou vyvolat dojem sympatií ke krajní pravici.

Po předpokládaném vítězství v parlamentních volbách čekají Kurze nelehká koaliční vyjednávání. Jisté je jedno: předseda lidovců chce sestavit akceschopnou vládu na celých pět let. Zároveň nebude ochoten uzavřít příliš programových kompromisů. Rakousko by tak i v příštích letech mělo nést rukopis mladíka, který se již několikrát zapsal do historie země.

Miroslav Šepták

Nová kapitola ukrajinské politiky je plná otazníků

Po letošním volebním zemětřesení ukrajinská politika výrazně omládlá. S příchodem mnoha nových tváří se objevila nejen naděje na změnu, ale i jistá rizika. Obzvláště když některé staré tváře zůstávají v pozadí.

Prvním krokem v dubnu zvoleného ukrajinského prezidenta Volodymyra Zelenského bylo kontroverzní rozpuštění parlamentu, po kterém se v červenci konaly předčasné volby. V nich dokázala prezidentova strana Sluha lidu poprvé od vzniku nezávislé Ukrajiny získat v zákonodárném sboru samostatnou většinu.

Radikální změnou bylo už samotné zvolení prezidenta, kterým se prvně stala osoba s nulovými zkušenostmi z politiky. Toho pak doplnili poslanci, z nichž 80 procent je v parlamentu nováčky. Průměrný věk ukrajinského zákonodávce se také díky tomu snížil o 7,5 roku a činí dnes pouhých 41 let. Završením celého procesu se stalo vytvoření nové vlády v čele s doposud nepříliš známým právníkem Oleksijem Hončarukem, jenž je ve svých pětatřiceti letech nejmladším premiérem v historii země. Také v kabinetu zasedli takřka výhradně lidé bez jakýchkoliv zkušeností s politikou. Výjimkou jsou dosavadní ministr vnitra Arsen Avakov a ministryně financí Oksana Markarova, kteří zůstali na postech, jež zastávali v předchozí vládě Volodymyra Hrojsmana. Dlouhodobí političtí matoři tak z ukrajinské politiky buď zcela vypadli (například bývalí premiéři Hrojsman a Arsenij Jaceňuk), nebo ztratili veškerý reálný vliv (bývalý prezident Petro Porošenko a expremiérka Julija Tymošenko).

Suverénní sluha

V parlamentních volbách dokázal Sluha lidu získat spektakulárních 43,16 procenta hlasů, a „sjednotil“ tak téměř celou zemi, neboť strana vyhrála ve všech volebních obvodech s výjimkou západoukrajinského Lvova, města Izmajil v Oděské oblasti a částí Doněcké a Luhanské oblasti kontrolovaných kyjevskou vládou. Zatímco ve Lvově bodovala nová strana Hlas zpěváka Svatoslava Vakarčuka, která celkově získala 5,82 procenta hlasů, a rovněž Evropská solidarita bývalého prezidenta Porošenka

(8,1 procenta), v ostatních zmíněných okruzích vyhrála Opoziční platforma – Za život (13,05 procenta). Tu tvoří lidé z okolí exprezidenta Viktora Janukovyče, jenž v únoru 2014 po revoluci na Majdanu utekl do Ruska. Platforma je jedinou otevřeně proruskou stranou v parlamentu. Jedním z jejích lídrů je oligarcha Viktor Medvedčuk, jehož dcera má za kmotry ruského prezidenta Vladimira Putina a ženu ruského premiéra Dmitrije Medvěděva. Kromě toho překročila pětiprocentní volební klauzuli už jen strana expremiérky Julije Tymošenko, která skončila s 8,18 procenta na třetím místě.

Protože se i přes opakované sliby nepodařilo od roku 2014 změnit volební systém a příslušný zákon byl schválen až po vyhlášení termínu předčasných voleb, polovina zákonodárců (respektive kvůli anexi Krymu a válce v Donbasu jen 199 z celkového počtu 450) se volila v jednomandátových obvodech. Z těch byla v minulosti obvykle zvolena celá řada nezávislých poslanců (zpravidla lokálních oligarchů nebo lidí na ně navázaných), kteří často znemožňovali vytvoření funkční parlamentní většiny.

Letos ale i v této části voleb dominovala strana prezidenta Zelenského, která v ní získala celkem 130 mandátů, a má tak celkově 254 poslanců. Přitom se jejím kandidátům podařilo mnohdy bez jakékoliv výraznější volební kampaně porazit řadu kontroverzních osobností a velkých hráčů, kteří dlouhodobě ve svých obvodech vyhrávali. Do parlamentu se tak letos mimo jiné nedostal šéf Centrální volební komise z doby oranžové revoluce a spoluautor kontroverzního jazykového zákona z roku 2012 Serhij Kivalov, oligarcha Kostantyn Ževaho, bývalý předseda parlamentu Volodymyr Lytvyn, někdejší šéf společnosti Motor Sič a nositel titulu Hrdina Ukrajiny Vjačeslav Bohuslajev či dva bratři „vládce“ Zakarpatské oblasti Viktora Balohy. Místo nich v parlamentu zasednou například svatební fotograf, novinář nebo majitel restaurací v Oděse.

Náznaky v lázních

Právě z toho důvodu je ale velkou otázkou, jak bude do budoucna parlament fungovat. Už před volbami se

Volodymyr Zelenskyy hlasuje spolu se svou ženou v červencových parlamentních volbách.
Foto: Wikimedia Commons/The Presidential Office of Ukraine

objevilo podezření, že se místa na kandidátce Zelenského strany kupovala. Poslanci navíc pocházejí z různých prostředí a nepojí je žádná společná ideologie. Proto je pravděpodobné, že se uvnitř tohoto uskupení vytvoří rozličné menší frakce a poslanci nebudou příliš disciplinováni, což ostatně představuje dlouhodobý problém ukrajinského parlamentu. Jistý náznak bylo možné spatřit na školení z ekonomiky v západoukrajinských lázních Truskavec, kde se po volbách sešli nově zvolení zákonodárci Sluhy lidu. Organizátor celé akce a nově jmenovaný ministr ekonomiky Tymofij Mylovanov v rozhovoru pro zpravodajský portál *Ukrajinska pravda* přiznal, že přibližně pětina účastníků na semináře nechodila a místo toho využívala hotelové wellness.

Jak už bylo naznačeno výše, nová vláda bude spíše technokratická a sází hlavně na poměrně mladé odborníky, kteří nejsou napojeni na dosavadní politiku. Postava jejího premiéra Hončaruka je poměrně velkou neznámou. S jistotou o něm lze říct jen to, že se jedná o velkého zastánce volnotržních reforem a proevropského kurzu Ukrajiny. Obsazení funkcí ministra zahraničí a vicepremiéra pro evropskou a euroatlantickou integraci zkušenými a jednoznačně prozápadně orientovanými diplomaty Vadymem Prystajkem a Dmytrem Kulebou zase napovídá, že na dosavadní zahraničněpolitické orientaci země se nic měnit nebude. Největší kontroverze i uvnitř Zelenského strany budí to, že ve funkci ministra vnitra zůstal vlivný politik Arsen Avakov, který je mimo jiné obviňován z toho, že za minulé vlády zastavil nadějně se rozvíjející reformu policie, jež dodnes nebyla dotažena do konce. Ve vládě se také najdou jména spojená s ukrajinskými oligarchy (hlavně s Ihorem Kolomojským a zetěm exprezi-

denta Leonida Kučmy Viktorém Pinčukem), ale nejedná se z hlediska fungování státu a ekonomiky o klíčové posty.

Dominantní prezident

Pokud jde o první kroky nové garnitury, prezident Zelenskyy od voleb až do první schůze novozečeného parlamentu, která byla zahájena na konci srpna, zvolil do značné míry vyčkávací taktiku. Poté však přepnul do mnohem aktivnějšího režimu. Vedle velkých personálních změn mimo jiné v prokuratuře či tajné službě SBU, ale též snahy zbavit funkce kyjevského primátora Vitalije Klička došlo i na konkrétní sliby reforem a první kroky k realizaci některých z nich. Zatímco parlament už stihl schválit zrušení poslanecké imunity a zákon o impeachmentu, prezident uložil vládě urychlené zpracování dalších

projektů včetně zrušení moratoria na prodej zemědělské půdy, které po Ukrajině dlouhodobě požadují mezinárodní organizace.

Zelenskyy má také v plánu rozsáhlé změny ústavy, pro něž ale musí získat podporu dalších stran. Na schůzce s viceprezidentem USA Mikiem Pencem, která se uskutečnila během návštěvy Varšavy u příležitosti vzpomínkových akcí k výročí zahájení druhé světové války, prohlásil, že chce všechny klíčové reformy prosadit v prvním roce svého mandátu. Ve Varšavě dále přislíbil odblokování exhumací polských obětí masakrů na Volyni z období druhé světové války. Tato traumatická kapitola společných dějin je dlouhodobě jablkem sváru mezi oběma sousedy.

Prozatím tedy Volodymyr Zelenskyy zcela dominuje ukrajinské politické scéně a jeho spolupráce s vládou a parlamentem působí hladkým dojmem. To ale rozhodně neznamena, že takto bude vypadat celé volební období. Není totiž vyloučené, že politicky nezkušený prezident svůj vliv na parlament a vládní kabinet v některých oblastech ztratí. Ačkoliv mu zůstala řada důležitých pravomocí, je vláda v současném politickém systému Ukrajiny na prezidentovi nezávislá, a postupem času tak může především premiér Hončaruk projevit vlastní ambice a razit vlastní politiku. Otázkou též samozřejmě zůstává, jestli se podaří udržet pohromadě velmi nesourodý poslanecký klub Sluhy lidu.

Čekání na oligarchy

Právě nezkušenost prezidenta nahrává dvěma výrazným postavám z jeho blízkého okolí. Těmi jsou šéf prezidentské kanceláře Andrij Bohdan a nově zvolený

předseda parlamentu Dmytro Razumkov, kteří mají k politice, velkému byznysu i státnímu aparátu výrazně blíže než Zelenskyj. Bohdan má přitom blízko i k problematickému oligarchovi Kolomojskému, zatímco Razumkov dříve působil v táboře exprezidenta Janukovyče. V souvislosti s tím v minulosti mimo jiné kritizoval oranžovou revoluci z roku 2004 a z ní vzešlého prezidenta Viktora Juščenka a podporoval zavedení ruštiny jako druhého státního jazyka. Zřejmě i proto se často vyjadřuje velmi opatrně a obecně, přičemž se vyhýbá jasným odpovědím na otázky typu dekomunizace Ukrajiny.

Velkou neznámou rovněž zůstává to, nakolik bude nová garnitura napojena na ukrajinské oligarchy a do jaké míry bude schopna odolávat pokušení korupce či zneužívání moci. Sluha lidu sice nemá dostatek poslanců k tomu, aby mohl samostatně měnit ústavu, ale zároveň drží veš-

kerou moc ve svých rukách. Ihor Kolomojskyj podporoval Zelenského kampaň. Bylo by naivní si myslet, že za svou podporu nebude nic chtít. Zdaleka nejkontroverznější je z tohoto hlediska vnímaný šéf prezidentské kanceláře Bohdan, jenž má na prezidenta a jeho personální politiku evidentně velký vliv.

V každém případě platí, že se Ukrajinci na Volodymyra Zelenského dívají s velkou nadějí a důvěrou, která se může velmi rychle rozplynout. Volební výsledky mu dávají obrovskou šanci prohloubit změny, jež zahájili po roce 2014 poslední dva premiéři Arsenij Jaceňuk a Volodymyr Hrojsman. Takřka absolutní moc ale pochopitelně může být i velkým rizikem. V pořadí už šestý ukrajinský prezident se bezpochyby zapíše do historie své země a jen čas ukáže, jestli se Ukrajinci dočkají vytouženého úspěchu, nebo velké deziluze.

Michal Lebduška

Česko na špici Evropy, důvod k jáso tu ale chybí

Evropa čelí chronickým potížím v oblasti demografie. O to zajímavější je loňský výrazný nárůst průměrného počtu dětí na ženu v České republice, který znamená sedmý nejlepší výsledek na starém kontinentě. Naopak například v Maďarsku se stále nedaří zastavit dlouholeté vymírání, což tamní vládu přimělo k radikálnímu programu na podporu rodin. Jaké další novinky v dané problematice minulý rok přinesl?

Většina evropských států prochází silnou demografickou krizí již od sedmdesátých let 20. století. Ta se postupně zhoršuje, navíc po rozpadu východního bloku zasáhla i bývalé socialistické země, jež do té doby generační obměnu obyvatelstva většinou zvládaly bez potíží. Navzdory časté relativizaci jde o problém, který může být pro budoucnost starého kontinentu fatální.

Hlasy volající po jeho řešení jsou dlouhodobě slabé a často umlčované rozličnými argumenty. Věvodí mezi nimi módní ekologické stanovisko, jež pokles populace vítá jako naději pro přírodu, a rovněž víra ve všemocný technický pokrok v čele s robotizací. Druhý argument pomalu ustupuje do pozadí, protože je už pár let evidentní, že růst českého HDP je silně podvázan nedostatkem pracovních sil způsobeným kombinací charakteru ekonomiky a dopadů nízké porodnosti. Mimochodem: v sousedním Německu byla poptávka po pracovnících jedním z hlavních argumentů pro kontroverzní masivní imigraci.

Výše zmíněný ekologický postoj má však poněkud hlubší kořeny, neboť úzce souvisí se západní krizí identity a ztrátou naděje na lepší budoucnost. A nejspíš ho ještě umocní současná vlna „zelené“ politiky Evropské unie, která nabývá na síle. Přitom vymírání bude stále intenzivněji poškozovat nejen ekonomiku, ale všechny stránky života od vědy přes služby po sport. V neposlední řadě se neúměrně zvyšují náklady na důchody.

Mezi hlavní ukazatele demografického vývoje patří úhrnná plodnost, nazývaná též fertilita. Ta udává průměrný počet dětí na jednu ženu a používá se jako hlavní ukazatel generační obměny společnosti a dlouhodobé udržitelnosti populace. Ve vyspělých státech její ideální hodnota odpovídá 2,1 dítěte na ženu, při které se společnost kompletně generačně obnovuje. Této mety ale v současné Evropě nikdo nedosahuje. Zbytek Západu, tedy především mimoevropské země Anglosféry kromě Kanady, většinou udržoval fertilitu okolo dvou potomků na ženu, ale to se v posledních letech změnilo. Podobně jako Velká Británie a Irsko se mimoevropská Anglosféra pohybuje v současnosti kolem hodnoty 1,7 dítěte na ženu. Vzhledem k silné imigraci, kterou mají některé západní státy relativně slušně promyšlenou, by podobná míra fertility nemusela znamenat nebezpečí, jenže očekávaný další pokles porodnosti už může být velkou komplikací.

Hospodářskému růstu navzdory

V roce 2018 opět klesl počet narozených v kdysi z evropského hlediska nadprůměrně plodné Skandinávii (s výjimkou Dánska), to samé platí pro Benelux. Země evropského jihu se pak stále nedokázaly dostat z výrazného úbytku novorozenců během poslední hospodářské krize a z hlediska fertility jsou na tom nejhůře z celé Evropy. Přímo alarmující jsou údaje z Itálie a Španělska, jež vykazují jen 1,25 dítěte na ženu. Ale o moc lépe na tom není ani většina zemí vylidňujícího se Balkánu, kde situaci zhoršuje nadprůměrná úmrtnost. Ještě před pár lety nadějný východ Evropy v čele s Ruskem a Ukrajinou loni potvrdil rychlý pokles, což dosvědčují i první čísla za rok 2019. Ve spojení s emigrací a malou hospodářskou výkonností se jedná pro tento kout světa

o nebezpečnou směr. Děti ubývá i ve Francii, která přesto stále zůstává lídrem kontinentu v úhrnné plodnosti.

Složitější je vývoj v Pobaltí, kde klesá porodnost v Lotyšsku a v Litvě, zatímco v Estonsku trochu roste. Ani v jedné z pobaltských republik ovšem počet novorozenců nepřevyšuje počet zemřelých. V kombinaci se silným vystěhovalectvím se tak všechny tři setrvale vylidňují.

Celkový vývoj populace je o to překvapivější, že Západ a částečně také východní Evropa většinou zažívají hospodářský růst, což v minulosti vyústilo ve vzestup porodnosti. Důvodem je zřejmě zásadní proměna životního stylu mladších generací, který může mít za následek rychlé prohloubení demografické krize.

Jízdné versus školky

Jak si z hlediska demografie vede střední Evropa? Na prvním místě je nutné vyzdvihnout růst fertility v České republice. V roce 2018 dosáhla hodnoty 1,71 potomka na ženu, přitom v krizovém roce 2011 činila jen 1,43 a roku 1999 dokonce pouhých 1,13 dítěte. Česko se tak dostalo na přední příčky v celé Evropě, přičemž ve středoevropském regionu nemá konkurenci a jen kousek ho dělí například od USA s hodnotou 1,73. Neznamená to však, že by celkový počet novorozenců u nás rostl. Naopak už třetí rok mírně klesá, protože je v reprodukčním věku čím dál tím méně žen. Minulý rok se tak zde narodilo 114 036 dětí, což je o pět a půl tisíce méně než v roce 2009, kdy byla fertilita 1,5. Pro srovnání: loni u nás zemřelo 112 920 lidí.

Je otázkou, jakou roli v tuzemské porodnosti hraje politika. Podporu rodin s více potomky dlouhodobě prosazuje KDU-ČSL, která pro ně ve vládě Bohuslava Sobotky prosadila výrazné zvýšení státní podpory. Nicméně v posledních letech se tématu ujalo také hnutí ANO a částečně i ČSSD, jež spolu v současnosti tvoří vládní koalici. Premiér Andrej Babiš rozpoznal, že v této problematice spočívá silný voličský potenciál. Jeho hnutí ANO i ČSSD tak mimo jiné mluví o snaze, aby se v klasické rodině místo dvou dětí staly ideálem tři, což by pak pomohlo vykrýt bezdětné jedince a dosáhnout fertility na úrovni generační obnovy. V létě 2019 proto vláda diskutovala o možném státním příspěvku na auto pro rodiny se třemi a více potomky. Pro ty se navíc údajně připravuje další zvýšení finančního příspěvku státu, nárůst daňových úlev či výraznější pomoc při sladování soukromého a pracovního života.

Ulevit vícečetným rodinám měly rovněž proslulé slevy na jízdném. Nyní se objevují zprávy o finančních příspěvcích na bydlení. Právě podpora bydlení, jehož obtížná dostupnost silně trápí nejen mladé rodiny, by mohla být pro porodnost výraznou vzpruhou. Na druhou stranu se již delší dobu hovoří o nutnosti rozvoje sítě zařízení před-

Andrej Babiš (vlevo) a Viktor Orbán na zářijovém demografickém summitu v Budapešti.
Foto: Vlada.cz

školní péče, jehož vliv na zvýšení porodnosti potvrzují především data z Německa. Vedle toho působí miliardy vynaložené na slevy na jízdném jako neefektivně utracené. Naopak se příliš nemluví o zohlednění počtu ratolestí při stanovení výše důchodu. To bývá poměrně hojně kritizováno jako diskriminační vůči bezdětným. Opačný argument naopak vyzdvihuje současnou diskriminaci rodin s dětmi, které mají obecně mnohem napjatější rozpočet.

Recepty od sousedů

Ve zbytku střední Evropy je situace rozdílná. Německo se po zvýšení podpory rodinám, zahrnujícím mimo jiné již zmíněnou masivní výstavbu jeslí a mateřských škol po roce 2006, a rovněž po masové mimoevropské imigraci od roku 2015 dočkalo skokového nárůstu nově narozených dětí. Z hodnoty fertility 1,33 v roce 2006 se dostalo až na 1,59 v roce 2016. Poté nastal malý pokles, a minulý rok tak v Německu zaznamenali 1,57 dítěte na ženu, což je po Česku nejvíce ve střední Evropě. Přesto se rychlost vymírání příliš nesnížila. Podařilo se pouze stabilizovat do té doby vzestupný trend převahy zesnulých nad narozenými, která minulý rok čítala přibližně 167 tisíc osob. V Německu však obyvatel přibývá, neboť tam v posledních letech oficiálně přichází okolo 400 tisíc imigrantů ročně, z nichž necelou polovinu tvoří příchozí z Evropy.

Podobným, i když ne tak dynamickým vývojem si prošlo též Rakousko. V první dekádě nového tisíciletí mělo fertilitu okolo 1,4 dítěte na ženu, ale v druhé dekádě nastal mírný růst, který vyvrcholil v roce 2016 na hodnotě 1,53. Poté následoval menší propad až na loňských 1,48 potomka

na ženu. Díky odlišné historii demografického vývoje si Rakousko udržuje oproti Německu malou převahu nově narozených nad zemřelými (minulý rok 1560). Každopádně se však díky vysoké imigraci počet jeho obyvatel výrazně zvyšuje. Pro srovnání lze uvést, že další alpské země, které někdy bývají také řazeny do střední Evropy, tedy Švýcarsko a Slovinsko, si v posledních letech udržují porodnost okolo 1,5 dítěte na ženu.

Čeští partneři z visegrádské čtyřky jsou na tom každý trochu jinak. Na Slovensku nepředstavuje demografická krize takové téma jako v Česku, ale přesto vláda pod vedením strany Směr-SD rodiny relativně podporuje, což možná přispělo k dlouhodobému pomalému růstu fertility. V krizovém roce 2012, od kterého tato strana nepřetržitě vládne, činila na Slovensku pouze 1,34 dítěte na ženu. V roce 2018 se už dostala na úroveň 1,54 dítěte, přičemž narození převažovali nad zemřelými o 3 346 osob. Stejně jako v České republice však počet novorozenců oproti předchozímu roku mírně klesl kvůli úbytku matek v reprodukčním věku.

Jestliže na Slovensku vidíme mírně pozitivní trend, v Polsku po skokovém zvýšení porodnosti díky startu programu 500+, v jehož rámci dostávala rodina podporu 500 zlotých měsíčně za každé druhé a další dítě (od 1. července 2019 už dostává tuto částku i za prvního potomka), a po zavedení dávek na bydlení fertilita zase klesla. V roce 2015, kdy začala vládnout strana Právo a spravedlnost (PiS), která výše zmíněná opatření zavedla, činila jen 1,32 potomka na ženu, ačkoliv Poláci nebyli na rozdíl od zbytku Evropy příliš zasaženi hospodářskými problémy. V roce 2017 sice úhrnná plodnost vystoupila

až na hodnotu 1,49, ale vloni se snížila na 1,47, což se odrazilo i v převaze zemřelých nad narozenými ve výši asi 26 tisíc. První čísla za rok 2019 pomalý pokles fertility potvrzují. Nová vláda, jež vzejde z podzimních parlamentních voleb, tedy bude muset celou problematiku ještě přehodnotit.

Asi nejvíce se diskutuje o potřebě zvýšení porodnosti v Maďarsku, kde již od roku 1981 více lidí umírá, než se narodí. Od roku 2010 nepřetržitě vládne strana Fidesz. Ta začala s halasnou podporou státu rodinám s dětmi, díky čemuž stoupla fertilita z nebezpečně nízké hodnoty 1,23 potomka na ženu v roce 2011 až na úroveň 1,49, kterou si udržuje poslední tři roky. Stabilizace převisu mrtvých nad narozenými ve výši 30 až 40 tisíc ročně je však pro vládní stranu velmi slabý výsledek, obzvláště když také v Maďarsku ubývá potenciálních matek, a tím i novorozenců – v roce 2018 jich bylo jen 89 807. Nepomohly tak ani leckdy až pitoreskní nápady na zvýšení porodnosti, jako byly státem organizované seznamovací akce.

Proto maďarský premiér Viktor Orbán věrný svému ráznému přístupu na počátku roku 2019 vyhlásil nový radikální program. Ženám se čtyřmi a více dětmi odpustí celoživotně daně a mladé rodiny dostanou možnost bezúročné půjčky v maximální výši deseti milionů forintů (asi 800 tisíc korun), přičemž tento dluh jim bude odpuštěn po narození třetího dítěte. Vysoká státní podpora čeká rodiny s více ratolestmi také u bydlení nebo při pořízení auta. V příštích letech tak bude mimořádně zajímavé sledovat, zda recept Viktora Orbána na vyšší porodnost přinese ovoce.

Jan Holovský

Pořadí evropských států podle fertility

Pořadí	Země	Počet dětí na jednu ženu v roce 2018
1.	Francie	1,84
2.	Dánsko	1,78
3.	Švédsko	1,75
4.	Irsko	1,75
5.	Černá Hora	1,75
6.	Velká Británie	1,74*
7.	Česká republika	1,71
8.	Island	1,71
9.	Rumunsko	1,71*
Další středoevropské země		
19.	Německo	1,57
22.	Slovensko	1,54
24.	Maďarsko	1,49
25.	Rakousko	1,48
27.	Polsko	1,47

Zdroj: Eurostat; statistické kanceláře vybraných států.

* Údaje jsou za rok 2017. Data za rok 2018 ještě nejsou k dispozici.

EU má po volbách a vyhlíží smlouvu pro 21. století

Finanční krize spuštěná v roce 2008, která hluboce zasáhla ekonomiky většiny zemí EU a především eurozóny, a migrační krize z roku 2015, jež doznívá dodnes, hluboce otřásly pověstí Evropské unie a vírou v její schopnost společně řešit problémy kontinentu. Vyvolaly ovšem také logicky debatu o smyslu a směřování evropské integrace. Ať už lidé EU fandí a podporují ji, nebo ji považují za zdroj všeho zla, uvědomují si význam její existence. Přestává jim být lhostejná.

Tento vzrůst zájmu o „věci evropské“ se ostatně odrazil ve zmíněných volbách do Evropského parlamentu (EP). K urnám přišlo napříč členskými státy 51 procent voličů, což byl oproti hlasování z roku 2014 nárůst o devět procentních bodů. Navíc šlo o nejvyšší účast za posledních dvacet let. Příčiny byly různé, ale podle průzkumů je propojovalo vědomí, že EU je přece jen důležitá – nebo alespoň že není tak nedůležitá, jak se ještě nedávno myslelo.

Volby do europarlamentu trpí řadou neduhů. Kandidují v nich politické strany aktivní na národní úrovni. Lidé mají jen mlhavou představu o tom, do kterých frakcí tyto partaje v Evropském parlamentu patří a jak se tam tyto frakce chovají. Rozhodování voličů ovlivňují více domácí sympatie či antipatie než evropská témata. Zvolené poslance nelze nijak účinně kontrolovat nebo aspoň sledovat. Přesto lidé přišli.

Letošní rok je pro Evropskou unii mimořádně důležitý. Jako každých pět let zvolili občané v květnu nový Evropský parlament. Premiéři a prezidenti členských zemí jmenovali na stejné pětileté období nejvyšší představitele Unie včetně Ursuly von der Leyenové do čela mocné Evropské komise. Tyto okolnosti mohou být předpokladem, ba předzvěstí pokusu provést zásadní reformy a vdechnout nový život do projektu evropské integrace.

Pestřejší parlament

Před volbami se hodně mluvilo o obavách, aby euroskeptické, vesměs pravicově nacionalistické strany, které jsou na vzestupu v řadě zemí, nedosáhly výsledku, který by otřásl dosavadním uspořádáním Evropského parlamentu, nebo dokonce ochromil jeho fungování. Šéf italské Ligy Matteo Salvini řekl na shromáždění v prosinci 2018: „Evropské volby budou referendem mezi Evropou elit, bank, financí, imigrace a Evropou lidí a práce.“ Také maďarský premiér Viktor Orbán posílal lidi k urnám: „Pokud nedosáhneme uspokojivého výsledku jednání o migraci a rozpočtu, počkejme si, až se vysloví lid ve volbách do Evropského parlamentu.“

Tato vyhrocená rétorika mobilizovala jak stoupence, tak odpůrce těchto politiků. Výsledek byl smíšený. Orbánův Fidesz dosáhl v Maďarsku skvělého výsledku, stejně jako Právo a spravedlnost (PiS) Jarosława Kaczyńského v Polsku. Salviniho Liga v Itálii a Národní sdružení Marine Le Penové ve Francii také vyhrály, byť ve druhém případě

Sídlo Evropského parlamentu ve Štrasburku.

Foto: Pixabay

velmi těsně. V dalších zemích se euroskeptickým silám tak dobře nevedlo.

Na druhé straně citelně ztratily klasické konzervativní strany sdružené v Evropské lidové straně (EPP) a sociální demokraté, stejně jako strany nalevo od socialistů. Úspěch ovšem slavili liberálové, také proto, že se k nim připojilo hnutí En Marche! francouzského prezidenta Emmanuela Macrona. Nejvýraznější nárůst zaznamenali zelení, i když výlučně v západní Evropě. Volby prostě poskytly dobrý obrázek o náladách voličů a z něho plynoucího rozložení sil, také díky přehlednému systému poměrného zastoupení.

Nový Evropský parlament je tak roztříštěnější než ten minulý. Skončily časy, kdy ho ovládala neformální středová koalice křesťanských a sociálních demokratů; tyto dvě formace už dnes nedisponují kvalifikovanou většinou. Budou tedy muset daleko více vtahovat do hry jak liberály, tak zelené, pokud bude potřeba prosazovat rozhodnutí předložená Evropskou komisí. Euroskeptikové jsou silnější než kdy předtím, ale nejsou schopni porazit výše zmíněné formace. Díky tomuto novému rozložení sil bude jednání EP zajímavější, barvitější a nepředvídatelnější.

Pozoruhodný slib

Přesvědčila se o tom už i nominovaná předsedkyně Evropské komise Ursula von der Leyenová. Nový parlament její nominaci v červenci potvrdil 383 hlasy, zatímco 327 europoslanců bylo proti, což znamenalo těsný výsledek a slabý mandát. Důvodů bylo hned několik – jedněm vadily její někdejší vize „Spojených států evropských“, další pochybovali o jejím manažerském umění po nevalném výkonu v čele německého spolkového ministerstva obrany. Hlavní kritika však nemířila přímo proti ní, ale proti Evropské radě. Šéfové států a vlád EU tuto kandidátku na vysoký úřad vytáhli z klobouku nečekaně, překvapivě, a podle mnoha europoslanců v rozporu s domluvenými pravidly.

Premiéři členských zemí se prostě rozhodli ignorovat systém takzvaných spitzenkandidátů, který EP zavedl už před volbami v roce 2014. Podle něj každá politická formace postaví svého kandidáta na předsedu Komise. Stane se jím pak ten, jehož strana získá nejvíce hlasů. Jenže letos kandidát Evropské lidové strany (EPP) Manfred Weber neprošel přes několik státníků v čele s Emmanuelem Macronem. Druhý v řadě, socialista Frans Timmermans, zase narazil u zemí visegrádské čtyřky a u Itálie. Evropská rada dala jasně najevo, kdo je kapitánem na unijní lodi, a to na úkor čerstvě zvoleného parlamentu. To samozřejmě vyvolalo jeho nelibost.

Ve snaze si zajistit co nejširší podporu musela von der Leyenová hodně slibovat. Soustředila se na kluby socialistů, liberálů a zelených – slíbila se zasadit o životní prostředí, sociální spravedlnost i lidská práva. Jejím vlastního klubu Evropské lidové strany stačilo, že se zavázala odvolat neoblíbeného generálního tajemníka Evropské komise Martina Selmayra, který okamžitě poté složil funkci.

Pozoruhodné je, že jakmile byla von der Leyenová europarlamentem potvrzena, hned oznámila, že se zasadí o to, aby napříště usedli do čela Evropské komise výluč-

ně kandidáti navržení tímto parlamentem. Tedy aby se to, co se přihodilo jí, už nemohlo stát nikomu jinému. Těžko si v tuto chvíli představit, že by členské státy na něco takového přistoupily. Ale poslancům se to líbilo.

Co jsou tedy ty stěžejní cíle, které nová šéfka Komise pro Evropskou unii zatím vytyčila? Péče o životní prostředí a o planetu – Evropa by měla ukazovat cestu. Okamžitě zaujal závazek snížit uhlíkové emise o 50 procent do roku 2030, což by byl radikálnější krok než všechny dosavadní návrhy. Finančně by tomu měl pomoci speciální fond spravovaný Evropskou investiční bankou. Těžko si představit, že takový plán podpoří členské státy, zejména ty, které by na jeho realizaci ekonomicky trály. Český premiér Andrej Babiš jej ostatně už zpochybnil. Návrh se má prý v Bruselu zrodit v první stovce dnů od nástupu nové Komise.

Von der Leyenová dobře ví, co Evropu v minulém období nejvíce rozdělovalo a trápilo. Proto od počátku slibuje navrhnout nová pravidla pro přijímání uprchlíků a nakládání s nimi. Chce také výrazně posílit agenturu Frontex, která by měla spolu s hraničními státy hlídat vnější hranice EU. Říká, že země jako Itálie, Řecko či Španělsko by se měly o nápor běženců a migrantů dělit s ostatními; zároveň ovšem má pochopení pro argumenty zemí jako Česko, Maďarsko či Polsko, které se odmítají zavázat k přijetí byť jediného běžence z Afriky či Asie. Nebude tedy vůbec snadné s tím cokoli dělat. Nový nápor uprchlíků by přitom mohl vést k úplnému krachu schengenského systému se všemi katastrofálními důsledky pro vnitřní trh EU.

Nová šéfka Komise bude také hledět zúročit letité zkušnosti v sociální oblasti. Mluví o „Unii rovnosti“ a „ekonomice zaměřené na lidi“, naznačuje evropské plány v potírání nezaměstnanosti či v zavádění nejnižších úředně stanovených mezd. Chce se také zaměřit na zmírnění dopadů stárnutí obyvatelstva napříč kontinentem. Zde ovšem vstupuje na tenký led, protože pravomoci Evropské unie jsou v této oblasti dosti omezené a vlády mohou být na takové nápady háklivé.

Navržené složení Evropské komise odpovídá těmto prioritám. Tři výkonní místopředsedové je budou mít v popisu práce. Česká místopředsedkyně Věra Jourová se bude starat o to, aby v celé Unii panoval právní stát a principy demokracie a transparentnosti. To nebude snadné v době, kdy zásady soudní nezávislosti či svobody médií příliš neplatí v Maďarsku či Polsku nebo kdy Itálie uzavíráním přístavů pro lodě vezoucí záchráněné migranty porušuje mezinárodní právo i evropské zákony. Přitom právě zavíráním očí nad nedostatečnou vládou práva, korupcí a dalšími nešvary ztrácí EU své příznivce. Jourová se tak může snadno ocitnout v epicentru souboje mezi stoupenci společných liberálních hodnot, které má prosazovat, a skeptiky toužícími po návratu k národnímu státu, byť nepřilíš demokratickému.

Více optimismu

Končící předseda Evropské komise Jean-Claude Juncker mluvil před pěti lety o „Komisi poslední šance“. Zažil v úřadu sice nejeden hrozný rok, annus horibilis: užil si řecký finanční krach, záplavu migrantů i brexit. Jeho tým však káru dotáhl do cíle. Bez velké slávy, ale aniž by se

evropský projekt nenávratně poškodil. Jeho nástupkyně si vybrala pozitivnější heslo – chce, aby „Evropská unie usilovala o víc“. Toto „víc“ nebude snadné prosazovat vůči Evropskému parlamentu, jak jsme ostatně již viděli, ale zejména vůči vládám řady členských států.

Evropská integrace zdaleka není ukončena. Je třeba do-
dělat a předělat legislativu v řadě oblastí. Jednotná měna euro kulhá na obě nohy. Nakládání s běženci a azylový systém nefungují. Svoboda podnikání na vnitřním trhu naráží na řadu překážek. Náprava je obtížná, protože rozhodování v klíčových věcech se podřizuje pravidlu jednomyslnosti, kdy jeden stát může blokovat všechny ostatní. Platná Lisabonská smlouva sice umožňuje státům buď spolupracovat v menších skupinách, nebo od jednomyslnosti v konkrétních případech upustit, ale tato pravidla jsou krkolomná a nepoužívají se.

Čím dál tím víc politiků a odborníků proto volá po revizi lisabonu, po nové smlouvě, která by vytvořila fundament pro evropský projekt 21. století. Pachutí z dobrodružství

kolem evropské ústavy, kterou po dekádě příprav v roce 2005 odmítli v referendech voliči ve Francii a Nizozemsku, už poněkud vyprchala. Von der Leyenová nyní chystá konferenci o budoucnosti Evropy. Měla by být zahájena v létě 2020. Zatím o ní víme jen to, že má být transparentní, za maximální účasti občanů, a že má připravit půdu pro revizi smluv, která by mohla být hotova do příštích voleb do EP v roce 2024. To bude fuška.

Evropská unie má tedy nové instituce na pět let čili pozitivní impuls, který bude zapotřebí k překonání dopadů odchodu Velké Británie. Její ekonomika se drží v pozitivních číslech. Nezaměstnanost je v Unii nejnižší od roku 2000. V dobách nepříliš příznivých pro mezinárodní obchod se jí podařilo podepsat smlouvy s Japonskem a Kanadou. A ačkoli její členské státy a nyní i parlament působí rozhašteřeněji než kdy dříve, veřejná podpora společnému projektu je na vzestupu.

Karel Barták

Co může EU očekávat od Visegrádu

V České republice, Polsku i Maďarsku v letošních volbách do Evropského parlamentu s větším či menším nárůstem zvítězily vládní strany, jejichž postoj k vývoji v Evropské unii byl v uplynulém období často velmi kritický. Strana Směr-SD, jež vládne na Slovensku, sice skončila až druhá za koalici liberálních subjektů Progresivní Slovensko a Spolu, získala však patnáct procent hlasů. Český premiér Andrej Babiš prohlásil: „V4 je jednotná a je jedno, kdo je z jaké frakce.“ Můžeme s jednotou visegrádských států v klíčových unijních tématech počítat i v následujících pěti letech?

Pravdou je, že poslanci vládních stran z visegrádských zemí působí v europarlamentu v různých klubech. Maďarský Fidesz přes všechny peripetie i nadále zůstává členem Evropské lidové strany. Polské Právo a spravedlnost (PiS) představuje nejpočetnější skupinu ve frakci Evropských konzervativců a reformistů. Poslanci Směru zasídlí v lavicích socialistické formace. Konečně hnutí ANO Andreje Babiše je členem liberální frakce, bývalé ALDE, nyní přejmenované na Obnovu Evropy (Renew Europe). Na okraj připomeňme, že čeští sociální demokraté, kteří jsou součástí koaličního Babišova kabinetu, se do Evropského parlamentu tentokrát nedostali.

Nicméně v uplynulých pěti letech to přinejmenším z pohledu vně střední Evropy často vypadalo, jako by

výše uvedené strany působily v jedné frakci. Vlády visegrádských států prezentovaly společné pozice především v otázce migrace, ale i ohledně rozpočtových záležitostí či institucionálního uspořádání EU.

Asociace pro mezinárodní otázky (AMO) před květnovými evropskými volbami vydala analýzu programových dokumentů visegrádských parlamentních stran. Mezi její závěry patří zjištění, že vládní ANO, PiS i Fidesz se například shodnou na tom, že přijetí eura není pro jejich země na pořadu dne. Všechny tři strany podmiňují přechod na společnou měnu stabilizací eurozóny. Spolu se slovenským Směrem pak vykazují obdobné postoje i v otázce evropského řešení migrace. Jedná se podle nich o záležitost jednotlivých členských států,

Visegrádští premiéři. Zleva Mateusz Morawiecki, Peter Pellegrini, Andrej Babiš a Viktor Orbán.

Foto: Vlada.cz

přičemž jednoznačně odmítají, aby o příchodu uprchlíků a migrantů do jejich zemí rozhodoval jakýkoliv povinný unijní přerozdělovací mechanismus.

Hlavní vládní strany ve všech čtyřech státech podporují posílení spolupráce členských zemí Unie v oblasti obrany, byť PiS tak činí spíše vlažně. Nepřekvapivě panuje shoda i v otázce víceletého finančního rámce pro období 2021 až 2027, kde středoevropské státy kritizují zejména pokles prostředků na kohezi, tedy zmenšování ekonomických rozdílů mezi regiony, a společnou zemědělskou politiku. V závěrečných fázích vyjednávání můžeme očekávat, že visegrádská čtyřka bude držet pospolu v rámci takzvané skupiny Přátel koheze, jejíž summit se chystá premiér Babiš uspořádat na podzim v Praze.

Jedním z témat, které nová předsedkyně Evropské komise Ursula von der Leyenová vypíchla ve své agendě pro Evropu a jehož význam bude pravděpodobně narůstat, je boj proti klimatické změně. I zde se většina států Visegrádské skupiny shodne – v červnu to byly mimo jiné Česká republika, Maďarsko a Polsko, kdo zablokoval přijetí plánu Evropské komise na úplnou dekarbonizaci (snížení emisí CO₂) unijní ekonomiky do roku 2050. Jejich argumentace spočívá zejména na faktu, že pro jejich ekonomiky do značné míry závislé na průmyslu by opatření směřující k uhlíkové neutralitě byla neúměrně náročná.

Otázkou zůstává, jak se vyvine situace ohledně řízení vedených podle článku 7 Lisabonské smlouvy proti Polsku a Maďarsku. Aktuálně míč leží na straně Rady, tedy členských států. Polsko a Maďarsko již v minulosti opakovaně deklarovaly, že by se v případě hlasování o tom, zda porušily základní hodnoty EU, navzájem podpořily. Zatím není jasné, jak by se v takovém případě zachovaly Česko a Slovensko. V současnosti však nic nenasvědčuje tomu, že by k hlasování mělo v nejbližší době dojít.

Rozhodnutí Ursuly von der Leyenové nominovat Věru Jourovou na pozici místopředsedkyně Komise pro hodnoty a transparentnost bylo některými komentátory interpretováno jako snaha vrazit klín mezi visegrádské státy. Měla by to totiž být právě česká zástupkyně a stranická kolegyně Andreje Babiše, kdo by měl v Evropské komisi potenciálně dohlížet na dodržování hodnot EU v Polsku a Maďarsku. Nyní můžeme jen spekulovat, zda by se v případě lámání chleba český premiér postavil spíše za „svou“ komisařku, nebo za země, které dlouhodobě považuje za své klíčové spojence.

Pavína Janebová

Autorka se podílela na analýze Asociace pro mezinárodní otázky *EU Elections 2019: What do the Central European Political Parties stand for?*

Nové tóny polské evropské politiky

Bez šestadvaceti europoslanců polské vládní strany Právo a spravedlnost (PiS) by se Ursula von der Leyenová předsedkyní Evropské komise zřejmě nestala. V těsném hlasování byla totiž jejich podpora jedním z klíčových faktorů. Leyenové se jí dostalo navzdory tomu, že ji zbytek frakce Evropských konzervativců a reformistů, do které PiS náleží, v tajné volbě pravděpodobně odmítl. Tento pragmatický krok strany Jarosława Kaczyńskiego zapadá do změn v polské evropské politice posledních měsíců. Polsko rozehrlo na unijní scéně novou velkou hru, ve které důsledně sleduje cíle současné vlády.

Po nástupu Práva a spravedlnosti k moci na podzim roku 2015 se polská evropská politika zásadně proměnila. Předchozí optimismus ohledně unijního projektu vystřídal přesvědčení, že současný kurs integrace nakonec povede k rozpadu Evropské unie. Snahu zapojovat se (byť někdy jen rétoricky) do nových iniciativ nahradila zdrženlivost, až odpor. Priority nové evropské politiky vycházely z přesvědčení, že Polsko musí udržet a posílit svoji suverenitu, díky které bude moci provádět důležité domácí reformy, zachová si národní kulturní dědictví a rozvine vlastní hospodářský potenciál. Další evropská integrace a přesouvání kompetencí k nadnárodním institucím (Evropské komisi a Evropskému parlamentu) se vnímaly jako nežádoucí, neboť na „bruselské struktury“ nahlíželi protagonisté této politiky pouze jako na nástroje největších členských států – zejména Německa a Francie.

Polsko po nástupu PiS do vlády vsadilo na partnerství

s Velkou Británií, která na pozici nejbližšího spojence Varšavy v EU nahradila Německo, a zeměmi střední a východní Evropy. Věřilo, že pokud Spojené království prosadí svůj zvláštní status, bude si moci i ono zažádat o podobnou pozici v rámci EU. Navíc aspirovalo na pozici jakéhosi patrona středoevropských a východoevropských států, které měly společně s Londýnem vyvažovat francouzsko-německý integrační motor. Tento plán ale padl v červnu 2016 s výsledkem britského referenda o vystoupení z EU, přičemž

polská evropská politika neměla připravený náhradní scénář. Stejně tak se nenaplnily úvahy o pevnějším politickém spojení ve střední a východní Evropě, když se vzniklé iniciativy omezily na infrastrukturální propojení (Trojmoří) a obrannou spolupráci v rámci NATO (Bukurešťská devítka).

Navíc polské vztahy s Německem prošly přes snahu o intenzivní komunikaci hlubokou politickou krizí, již vyvolaly mimo jiné požadavky politiků PiS, aby německý stát zaplatil Polsku reparace za škody způsobené za druhé světové války.

V neposlední řadě se Evropská komise již v lednu 2016 začala zabývat možným narušením právního státu v Polsku. Změny v tamním soudnictví následně vedly ke dvěma řízením o nedodržení platné unijní legislativy i zahájení procedury kvůli možnému narušení společných hodnot definovaných Smlouvou o Evropské unii.

Mizérii kabinetu PiS na evropském kolbišti pak symbolizovala jeho neúspěšná snaha zabránit znovuzvolení polského expremiéra (a letitého politického protivníka Jarosława Kaczyńskiego) Donalda Tuska předsedou Evropské rady v březnu 2017. Polská vláda zůstala s takovým postojem mezi unijními státy zcela osamocena a utrpěla při hlasování těžkou porážku.

Změna taktiky

Skutečnost, že polská vládní politika byla v opozici vůči převládajícímu evropskému přístupu nejen v otázce právního státu, ale i v dalších pro tuto zemi podstatných otázkách, jako jsou azylová a migrační politika nebo energetika a klima, vedla kabinet Mateusze Morawieckého (v prosinci 2017 vystřídal na premiérském postu Beata Szydło) k pragmatičtějšímu přístupu. Důležitým faktorem se staly také blížící se volby do Evropského parlamentu a zejména pak domácí parlamentní volby, před kterými vláda chtěla předvést svůj diplomatický um, kompetentnost a alespoň nějaké úspěchy na unijním poli. Polská společnost je jednoznačně proevropská, přičemž tento postoj zastávají i skalní voliči Práva a spravedlnosti. Tato skutečnost je dána také tím, že EU vnímají naši severní sousedé jako „svůj“ projekt, neboť podle nich evropská integrace bez jejich vlasti nedává smysl. Od své vlády tak požadují, aby v Unii patřičně prosazovala národní zájmy. Pouhé dlouhodobé lhaní na zlý Brusel Polákům nestačí. Není to něco, co by od své elity očekávali.

Kromě domácích důvodů ke změně přístupu se přiblížila také finální kola jednání o dlouhodobém unijním rozpočtu. Polsko od svého vstupu do EU viditelně profituje z evropských fondů, jež se staly motorem jeho růstu. Stejný trend chce vláda zachovat i pro další období let 2021 až 2027, o němž se nyní vyjednává. Premiér Morawiecki proto představil na jaře tohoto roku na serveru *Politico* polský pohled na budoucnost EU, který přinesl zcela jiné tóny, než zaznívaly ve veřejných vystoupeních reprezentantů evropské politiky PiS z roku 2015. Hovoří se v něm o přetrvávajících nerovnostech a nezbytnosti jejich odstranění, o inovacích a investicích i o udržení jednotného vnitřního trhu. Soustředění se na hospodářskou agendu a posilování globální konkurenceschopnosti EU, které je nyní leitmotivem evropské politiky Práva a spravedlnosti, přináší příležitost akcentovat vlastní priority v příštím víceletém finančním rámci EU.

Částečná rehabilitace

Určitý polský pragmatismus se letos v létě projevil i v jednáních o nejdůležitější unijní pozice. Klíčovým zájmem vlády PiS bylo zabránit jmenování Franse Timmer-

Po nástupu Mateusze Morawieckého do čela vlády se polská evropská politika stala pragmatičtější.
Foto: Vlada.cz

manse předsedou Evropské komise. Polský kabinet měl – na rozdíl od jiných zemí, kterým nebyl nizozemský politik též po chuti – v sázce svou politickou důvěryhodnost. Timmermans, jenž byl tři a půl roku zástupcem Komise ve vleklých jednáních o porušení právního státu v Polsku, vstoupil před květnovými volbami do Evropského parlamentu do kampaně jako takzvaný spitzenkandidát. Ačkoli do té chvíle nosil klobouk nestranného obránce unijních hodnot, najednou si nasadil klobouk politického protivníka Práva a spravedlnosti. I proto se polští představitelé snažili najít příhodnějšího kandidáta na šéfa Komise, zvláště když věděli, že takový boj není beznadějný.

Výběr Ursuly von der Leyenové tak pro Polsko představoval přijatelný kompromis. Problematicky nevnímali kabinet PiS ani skutečnost, že mezi nejdůležitějšími představiteli EU chybí zástupce střední a východní Evropy. Po hlasování o potvrzení von der Leyenové v Evropském parlamentu navíc poslanci Práva a spravedlnosti patří mezi ty, kterým je nová šéfka za funkci vděčná (na rozdíl například od zelených).

Navržení zkušeného politika a nyní polského zástupce u Účetního dvora EU Janusze Wojciechovského na evropského komisaře namísto původně zamýšleného a politicky exponovaného šéfa prezidentského kabinetu Krzysztofa Szczerského představuje další prozíravý tah vlády PiS. S Wojciechowskim, který přichází do Bruselu vlastně z Lucemburku, kde Účetní dvůr sídlí, a ne z Varšavy, by neměly být zásadní potíže při schvalování v Evropském parlamentu. Je navíc považován za znalce unijní zemědělské politiky, takže mu bude vyhovovat i navržené portfolio. Ačkoli se post komisaře pro zemědělství může zdát pohledem z Prahy jako druhořadý, jedná se důležité křeslo. Polsko je stále agrární zemí, navíc o venkovské voliče

Právo a spravedlnost nyní soupeří s tradiční Polskou lidovou stranou. I z domácího pohledu je tak nové rozdělení karet pro vládu příhodné. Může se totiž částečně rehabilitovat po ostudné porážce 27:1 při volbě Tuska předsedou Evropské rady.

Smír nečekejme

Bez ohledu na tyto dílčí posuny však zůstává na stole otázka, zda bude kabinet PiS ochoten jednat o otázce právního státu. Změny v soudnictví totiž nadále vnímá jako záležitost domácí politiky, do které se EU nemá vměšovat. Polská vláda se snaží debatu o právním státu odstínit, přičemž smyslem jejího taktizování je dosažení

vlastních priorit na unijní úrovni. Právo a spravedlnost si zároveň dobře uvědomuje, že Evropská komise ani Evropský parlament už celou věc dále posunout nemohou, a přestávají tak být v běžících sporech důležitými hráči. Další kroky jsou teď podle unijní legislativy (pověstný článek 7) na členských státech Unie, které rozhodně vůlí hlasovat o polských prohřešcích neoplyvají. Ačkoli tedy Polákům zůstane image černé ovce, pokud přebijí v evropské debatě svoje domácí počínání aktivní a pragmatickou rétorikou v jiných oblastech, mohou obstát jako důležitý aktér při jednáních o budoucnosti EU.

Vít Dostál

Skeptické Česko v zelené Evropě

V současné Evropě existují dvě věci, kvůli nimž se lidé dokáží do krve pohádat. Postoj k imigraci a globálnímu oteplování úplně změnil pohled na svobodu jednotlivce, pravomoci státu, přístup k ekonomice a možná i výchovu dětí. Důvod je jednoduchý. Obě záležitosti ohrožují dosavadní způsob života, na který jsou lidé zvyklí. Proto kolem uprchlíků a klimatu nejvíce zaznívají silná slova, varování a hesla. V případě druhého tématu vyvolává velké spory například uhlíková neutralita. Toto slovní spojení bude v příštích letech nejspíš tvořit důležitou součást projevů nové šéfky Evropské komise Ursuly von der Leyenové.

znamenat vůbec nic, když stejnou cestou nepůjdou další země. Přitom klimatická politika představuje výrazné náklady pro výrobce v Evropě, který soupeří hlavně s Američany a Číňany. Průmysl tvoří v Evropě stále asi pětinu HDP a zaměstnává desítky milionů lidí. Obecně také platí, že na jedno místo v něm se vážou další pracovní pozice ve službách, které jinak v ekonomice celé EU dominují.

Oteplování planety, které je faktem, může mít ničící dopady. Na rozdíl od běženců ho nezastaví žádná zeď na hranicích. Pragmatická pozice v přístupu k ochraně klimatu proto těžko může stát na tom, že žádné globální oteplování způsobené člověkem neexistuje, nebo na zesměšňování šestnáctileté Švédky Greta Thunbergové, která říká: Víme, že je něco špatně a bojíme se toho.

Zelenou politiku si lidé oprávněně spojují s Evropskou unií, která byla hlavním tahounem podpisu Pařížské dohody o klimatu v roce 2015. Tento trend bude v příštích letech pokračovat. Přispěly k tomu i květnové volby do Evropského parlamentu. Na úkor tradičních pravicových a levicových stran v nich posílili euroskeptici, kteří řeší hlavně imigraci. Uspěli ale také zelení považující za svou největší prioritu právě boj s globálním oteplováním. Ekologicky vstřícná je i liberální frakce Obnova Evropy (Renew Europe), bývalá ALDE. Bez její podpory by kandidátka na post šéfky Evropské komise Ursula von der Leyenová neprošla v hlasování o důvěře. Musela za to slíbit, že předloží nový evropský klimatický zákon, takzvaný Green Deal. V něm má být závazné dosažení uhlíkové neutrality Evropy do roku 2050. Tedy krok, jenž povede ke snížení produkce emisí téměř na nulu a k vyvážení nově vzniklých emisí projekty, které pomohou vstřebat oxid uhličitý (CO₂).

Kritici ambiciózních evropských klimatických cílů často upozorňují, že celá EU vytváří jen devět procent světových emisí CO₂, kdežto Čína téměř třetinu a Spojené státy přibližně čtrnáct procent. A zatímco Evropané svou uhlíkovou stopu snižují, zbytek světa ji spíše zvyšuje. I když bude EU v roce 2050 úplně uhlíkově neutrální, nemusí to

Možnosti pro hospodářství

Ve prospěch zelených vizí pro Evropu hovoří dvě čísla. Za prvé jde o každoroční účet za dovoz fosilních paliv, který za celou Unii dělá 266 miliard eur (asi sedm bilionů korun). To je státní rozpočet desetimilionového Česka na celých šest let. Tyto peníze jdou z EU hlavně do arabských zemí nebo do Ruska. Druhým číslem je odhad předčasných úmrtí v Evropě kvůli znečištěnému ovzduší. Podle Evropské agentury pro životní prostředí je to 400 tisíc lidí ročně, z toho asi jedenáct tisíc v Česku.

Zastánci klimatických cílů EU zdůrazňují hlavně nové možnosti pro evropské hospodářství, které může na zelených technologiích stavět. O tom, že zelená ekonomika může přinášet prospěch, téměř nikdo nepochybuje. Jistá opatrnost je ale namístě. Nevyšla třeba sázka na to, že evropské společnosti budou globálními výrobci solárních panelů. Hlavně ambiciózní německé firmy v letech 2011–2012 postupně zkrachovaly. Nikdo nedokázal čelit levnější konkurenci z Číny, která je dnes prakticky jejich dominantním producentem.

Ještě mnohem větší problém je u výroby lithiových baterií do elektromobilů. Ani tady Evropa zrovna nezáří, přestože bateriové články jsou nejdražší částí auta na elektřinu, podobně jako motor u běžných vozů. V celém odvětví opět převažují asijské firmy, byť kromě čínských výrobců mají silnou pozici i japonské a korejské společnosti. Zatímco ve výrobě tradičních aut, kde se emise řeší pomocí katalyzátorů (a podvodů jako v případě Dieselsgate, dodali by kritici), představují evropské automobilky absolutní špičku, u elektromobilů musejí dohánět konkurenci. Hrozí jim tak, že se sníží jejich zisky. Přitom

A přece se točí.

Foto: Pixabay

automobilový průmysl zaměstnává v Evropě skoro čtrnáct milionů lidí a na výrobě spojené s auty pracuje každý desátý dělník.

Úplně samostatnou kapitolu představují dodávky lithia a kobaltu, které jsou základem baterií. Naprostou většinu lithia nyní zpracovává Čína, u kobaltu pak dvě třetiny světových ložisek leží v nestabilní Demokratické republice Kongo, kde bohužel není nijak výjimečná dětská práce.

Proč zrovna teď

Česko je v rámci EU spíše klimaticky skeptická země. Ministr průmyslu a obchodu Karel Havlíček nedávno v rozhovoru pro *Hospodářské noviny* prohlásil, že uhlíková neutralita je marketingová vize. „A všichni ti, kteří o ní mluví, vědí, že se nedá v EU stoprocentně zvládnout,” uvedl.

Český přístup vystihuje i výrok premiéra Andreje Babiše na summitu EU v červnu 2019, kde Česko spolu s Polskem, jehož energetika závisí z osmdesáti procent na uhlí, Maďarskem a Estonskem zablokovalo prohlášení o uhlíkové neutralitě. „Proč máme řešit teď, 31 let dopředu, rok padesát, jenom proto, že je tu teď taková klima atmosféra,” prohlásil Babiš upřímně. Svůj přístup rychle pragmaticky zmínil. „Uhlíková neutralita nás bude stát dost peněz, musíme investovat miliardy a máme nějaké představy, jak bychom mohli získat dodatečné fondy,” řekl o měsíc později po setkání s Ursulou von der Leyenovou.

Německo, z něhož von der Leyenová pochází, patří v EU k největším zastáncům zelené politiky. Země se rozhodla do roku 2022 vyřadit z provozu všechny svoje jaderné elektrárny. Koaliční vláda Angely Merkelové hodlá jen do roku 2023 vynaložit na klimatická opatření dalších čtyřicet miliard eur, tedy jeden bilion korun. Ochota Němců podporovat ekologické vize je upřímná a neměnná. Na druhou stranu je většinově podle některých průzkumů podporují také Češi, což může být pro někoho vzhledem

k výše popsanému skeptickému postoji naší vlády poněkud překvapivé.

Jeden rozdíl ale mezi Německem a Českem existuje. Německé domácnosti platí za elektřinu nejvíce v celé EU. Jedna kilowatthodina stojí v Německu v přepočtu skoro osm korun, v Česku necelé čtyři koruny. Průměr v Evropě je něco přes pět korun. Roční účet německé domácnosti s průměrnou spotřebou 3,5 MWh je něco přes 27 tisíc korun, což představuje celkové náklady 4,9 procenta. Česká domácnost pak zaplatí „jen” 12 800 korun, v celkových jejích výdajích to už ale nyní představuje 6,1 procenta. Nejvíce v celé Evropě vydávají za elektřinu německé firmy. Energeticky nejnáročnější odvětví však mají kvůli zachování konkurenceschopnosti úlevy z daní a vysokých poplatků. Kapitálově mno-

hem slabší české podniky jsou ale bez této výhody.

Rozdíl v bohatství, který je pro staré a nové členské státy i po patnácti letech od velkého rozšíření Evropské unie charakteristický, ještě dlouhá desetiletí nezmizí. Bude velmi pravděpodobně i důvodem, proč se klima stane v budoucnu další příčinou sporů mezi Východem a Západem. Hlavně ve chvíli, kdy bude hrozit, že se náklady na energetický a klimatický přerod výrazně zvýší, nebo pokud v rámci EU začne převažovat snaha, která by národním státům říkala, jak má vypadat jejich energetika.

Váhavý český přístup k zelené energetice a inovacím se přes celkem pochopitelnou opatrnost nevyplatí. Na fosilních palivech v budoucnu možná vydělá český miliardář Daniel Křetínský, který je od roku 2016 druhým největším provozovatelem uhelných elektráren a dolů v Německu. Pro ilustraci: jeho energetický koncern EPH vypustil minulý rok do ovzduší téměř osmnáct milionů tun emisí CO₂. Křetínský sází na to, že unijní klimatické cíle se možná nenaplní tak rychle, jak si Brusel a ekologičtí aktivisté představují. Vždyť i v zeleném Německu se s provozem uhelných elektráren počítá do roku 2038. Podobná sázka ale není stejně výhodná pro celou českou ekonomiku. V nekonečných diskuzích o dostavbě jaderných elektráren a útocích na solární barony zaniká, že tuzemské firmy mohou na obnovitelných zdrojích vydělat. Pokud Česku ujede vlak, může to mít v budoucnu zásadní vliv na jeho ekonomickou kondici. To by měl být argument i pro lidi, kteří zase tolik neprožívají současné klimatické tažení Greta Thunbergové.

Petr Zenkner

Články k tématu Evropská unie po volbách byly podpořeny z prostředků Ministerstva zahraničních věcí ČR v rámci projektů veřejné diplomacie v oblasti zahraniční politiky ČR a mezinárodních vztahů.

Ministerstvo zahraničních věcí
České republiky

AMO.CZ

Fotografie Krzysztofa Millera: napříč revolucemi a válkami

Letos na podzim se koná plno akcí k třicátému výročí přelomového roku 1989. Řada z nich ovšem nehodlá jen vzpomínat, ale také se ptát, jak s tehdy získanou svobodou dnes nakládáme. Patří k nim i připravovaná pražská výstava polského fotoreportéra Krzysztofa Millera, který vedle pádu komunismu v Polsku, Československu nebo Rumunsku dokumentoval i mnohé válečné konflikty. Průřez jeho dílem bude k vidění od 7. listopadu 2019 do 5. ledna 2020 v Leica Gallery Prague.

„Většina válečných fotografií neměla zábrany, právě oni otevřeli smrti dveře do médií. Přinesli jste jí tak moc, že si lidé zvykli, a teď jako narkomani potřebují stále větší dávky,“ vyčetl redaktor Juliusz Ćwieluch Krzysztofu Millerovi, když s ním v roce 2011 dělal rozhovor pro polský časopis *Polityka*. Miller si ale na mrtvé, zraněné a vyhnané nezvykl ani za čtvrt století své fotografické kariéry. Letos 9. září jsme si připomněli třetí výročí jeho tragické, dobrovolné smrti. Po cestách do Gruzie, bývalé Jugoslávie, Čečenska, Afghánistánu, Kambodži, Rwandy, Zairu, Konga, Iráku nebo Keni trpěl posttraumatickým syndromem, s nímž se nedokázal vyrovnat.

Objektiv revoluce

O jeho životní dráze přitom rozhodla náhoda. Závodník ve skocích do vody, jenž se v této disciplíně stal mnohokrát mistrem Polska, se zapojoval do protikomunistických aktivit. V době vzniku Solidarity a vyhlášení výjimečného stavu v roce 1981, kdy byl zatčen, mu nebylo ani dvacet let. Neplánoval být fotografem. Nicméně začal dokumentovat zásahy režimní milice proti demonstrantům. Později už tak činil pro opoziční fotografickou agenturu Dementi a Nezávislé sdružení studentů, s nimiž od roku 1986 spolupracoval. V únoru 1989 se akreditoval na jednání opozice a komunistické vlády u kulatého stolu. Potom ho pohltilo dění nejen v Polsku, které šlo k červnovým (téměř) svobodným volbám, ale i v dalších zemích tehdejšího východního bloku. To už se stal fotografem deníku *Gazeta Wyborcza*.

Miller se shodou okolností již několik měsíců znal s Václavem Havlem, a i proto byl v listopadu 1989 vyslán *Gazetou* do Československa, kde zachytil řadu zásadních okamžiků sametové revoluce, ať už v Laterně magice nebo v ulicích. Zcela jiná situace

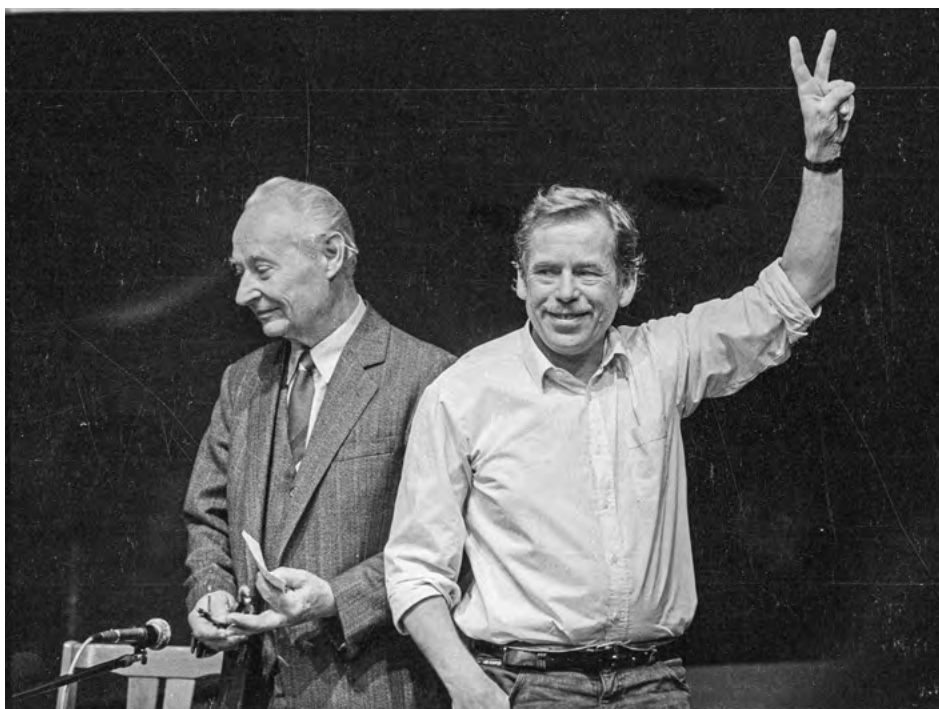
než v Praze ho čekala o pár týdnů později v Rumunsku, kde během konce komunistického režimu umírali lidé. Miller svou cestu na Balkán komentoval lakonicky – nikomu jinému se na vánoční svátky nechtělo jezdit do zahraničí.

Právě fotografie z Polska, Československa a Rumunska tvoří první polovinu chystané výstavy v pražské galerii Leica a představují různé formy pádu komunismu.

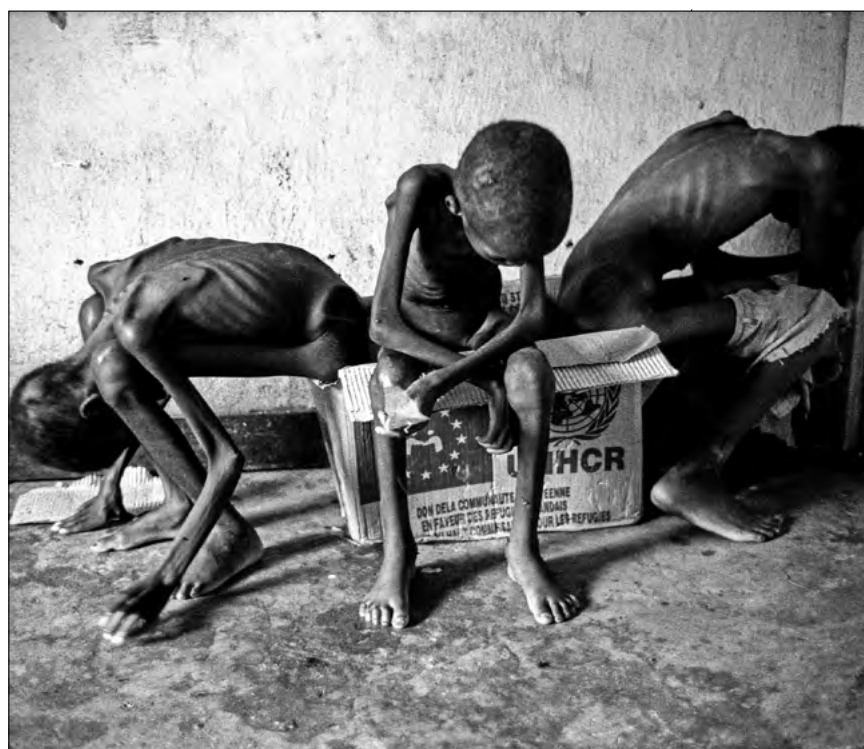
V Millerově vlasti to byla dlouhá cesta od nezávislého odborového svazu Solidarity, k němuž patřilo v roce 1980 téměř deset milionů občanů, tedy skoro čtvrtina země, až k postupným krokům během roku 1989, jež vedly k zářijovému ustavení vlády v čele s nekomunistickým premiérem Tadeuszem Mazowieckým. Naopak Československo zažilo náhlou vlnu euforie, kterou by ještě pár týdnů před „sametem“ čekal málokdo. Dění v Rumunsku s popravou prezidentského páru a desítkami obětí na životech zase jako by předznamenalo následný krvavý rozpad sousední Jugoslávie.

Na vlastní nebezpečí

Millerův fotoaparát nezachycoval jen politiky, ačkoli některé jejich záběry se staly ikonickými, jako například fotka Václava Havla s Alexandrem Dubčekem během sametové revoluce. Krzysztof Miller se daleko častěji nacházel v blízkosti obyčejných lidí v terénu. Z jeho snímků je patrné, že příliš nepřemýšlel o svém pohodlí nebo

Alexander Dubček a Václav Havel na tiskové konferenci Občanského fóra v Praze 27. 11. 1989.
Foto Krzysztof Miller/Agencja Gazeta

Uprchlícký tábor Hutuů ze Rwandy v Zairu, 10. 4. 1997.

Foto Krzysztof Miller/Agencia Gazeta

bezpečí. To je typické pro jeho fotografie z celého světa – ty tvoří druhou část zmíněné výstavy a přenášejí nás do mnoha oblastí, kde revoluce střídá revoluci a ozbrojené konflikty jsou na denním pořádku. Do těchto nebezpečných míst jezdil Miller se známými reportéry listu *Gazeta Wyborcza*, mimo jiné s Wojciechem Jagielským a Pawłem Smoleńským, jejichž knihy jsou dostupné i v českých překladech. Dík za to náleží především nakladatelstvím Dokořán/Jaroslava Jiskrová – Máj a Absynt. Výstava tak dobře doplňuje některé u nás vydané knižní reportáže, původně často publikované v polských novinách právě s Millerovými snímky.

Jeden z nejceněnějších polských fotoreportérů a zároveň i porotce World Press Photo přistupoval celý život ke své práci s pokorou. Kromě mnoha revolucí zažil ostatně i dramatickou proměnu svého vlastního řemesla. Za-

čínal ještě s analogovým fotoaparátem Minolta, digitální érou pak procházel od jejích počátků. Proto dobře vnímal i změnu svého postavení: od člověka, který je jedním z mála, co přináší zprávy ze světa, až po jednoho z milionů lidí nahrávajících na různá zařízení aktuální obrázky. Dostupnost elektroniky a sociálních sítí umožňuje i obyvatelům zapadlých koutů planety informovat celý svět o událostech v jejich bydlišti, a to mnohem rychleji, než profesionální fotoreportér dorazí na místo.

„Na jednu stranu je všechno jednodušší, protože vybavení je menší a lehčí, všude se dostanete, ale proč tam vůbec jezdit, když už tam někdo je? Pouze a proto, abychom svými očima ten svět popsali – svým foťákem, svými objektivy, svou citlivostí, svým pohledem,“ říká Miller ve čtyři roky starém rozhovoru s Kamilem Kaniukou pro web *Historia*. Zdůrazňuje v něm také, že skutečný fotoreportér nese zodpovědnost za své snímky – za to, aby nebyly naaranžované, ale také za rozhodnutí, zda je publikovat.

Millerovy fotografie nevypovídají o radikální proměně světa – revoluce, války a s nimi spojené utrpení provází lidstvo od jeho počátků. Daleko lépe si však díky nim uvědomujeme, jak se svět zmenšil, jak je jednodušší dozvědět se o jakémkoli masakru na druhé straně zeměkoule. Ale jak je také těžší uvěřit zprávám a fotografiím, které se na nás každý den hrnou na Facebooku a v internetovém zpravodajství. Fotoreportér nesmí být stroj na dramatické a srdceryvné obrázky ilustrující šokující a „horké“ zprávy. Jeho snímky by měly vyprávět příběh těm, kdo nebyli na místě. Rozšiřovat jejich myšlenkový horizont, jejich empatii. Právě takové jsou fotky Krzysztofa Millera.

Lucie Zakopalová

Autorka je polonistka, podílela se na přípravě výstavy Krzysztofa Millera v Leica Gallery Prague.

Budiž světlo aneb realistický western na slovenském venkově

Slovenský režisér Marko Škop si v počátcích své kariéry udělal jméno coby empatický pozorovatel a glosátor proměn slovenské vesnice v porevoluční éře. Dokumentární debut *Iné svety* (2006) a o tři roky pozdější *Osadné* komentovaly s vtipem a porozuměním život národnostně promíchané komunity obyvatel na východní periferii Slovenska a jejich snahu přizpůsobit se změnám, které do zapadlých vísek přinesla globalizace. Škop se v poslední době přiklonil ke hrané režii a jeho nejnovější film *Budiž světlo*, který se premiérově promítal v hlavní soutěži letoš-

ního karlovarského festivalu, se opět odehrává na venkově, tentokrát v oblasti Oravy.

Pryč je ovšem nadhled a humor jeho výše zmíněných dokumentů. Skupinku rázovitých figurek ze Šariše zde střídá neformální bratrstvo církevních hodnostářů, policistů a organizátorů paramilitárních mládežnických skupin, které se zaštiťuje odporem k homosexuálům, liberálním elitám i neexistujícím uprchlíkům.

Premisa o národovecké mafii propojující neviditelnými nitkami společenské instituce oravské vsi by mohla

vyznít tezevitě, ale Škop ji vykresluje velmi věrohodně. Onu konspiraci odhalujeme jako diváci pomalu, současně s poněkud naivním hlavním hrdinou filmu. Gastarbeiter Milan (Milan Ondřík) přijíždí na počátku snímku na Vánoce k rodině po měsících odloučení, které strávil na stavbě v Německu. Není žádný sluníčkářský svatoušek. Lehce povýšeně se například posmívá svým arabským kolegům ze stavby, zároveň mu ale zkušenost z práce v zahraničí otevřela natolik obzory, aby mu xenofobie jeho sousedů z Oravy přišla směšná.

Chvilí to vypadá, že budeme sledovat sociální drama o vztahu nepřítomného otce k rodině, kde jeho slovo ve výchově dospívajících dětí zásadně chybí. Zejména nejstarší syn Adam (František Beles) tráví dny a večery bůhví-kde. Rozbuškou thrillerové zápletky je zpráva o záhadné sebevraždě Adamova spolužáka, jenž byl údajně před svou smrtí vystaven nespecifikované šikaně. Milan zjišťuje, že se kolem jeho syna motají holohlaví sígři, kteří jsou podezřele zadobře s místním holobrádkovsky vyhlížejícím knězem. Jedna z výmluvných scén zachycuje paramilitární skupinku mladých chlapců, jak s farářem odklízají sníh před barákem zasypaného souseda a po splnění práci si dávají do těla vojenskou rozcvičku okořeněnou vlasteneckými hesly.

Milan nejdříve odmítne prosbu rodičů mrtvého, aby se v případě angažoval a pomohl jim tím, že nechá Adama svědčit. Chce hlavně ochránit svou rodinu a do ničeho se moc nemíchat. Ale příběh postupně graduje, když se Milan přece jen pokouší pátrat po Adamově roli v tragických událostech a postupně se kvůli tomu stává psancem ve vlastní vesnici. Z realistické sondy do života na slovenské vesnici se stává pečlivě gradované žánrové drama s westernovým půdorysem o jedinci stojícím proti většině, připomínající svou hutnou atmosférou například film *Hon* Thomase Vinterberga nebo *Leviatana* Andreje Zvjaginceva.

Na *Budiž světlo* se můžeme dívat jako na vhodný fiktivní doplněk k loňskému výbornému dokumentu *Až bude válka* Jana Geberta, který fenomén paramilitárních skupin mapoval skrze sugestivní portrét ambiciózního vůdce jedné z nich. Téma indoktrinace mladých lidí propagandou strachu na straně jedné a síly na straně druhé je na Slovensku evidentně živé. Marko Škop v jednom z nejlepších slovenských filmů posledních let nepodává o své zemi příliš lichotivou zprávu. Jeho poselství je ale o to mrazivější, protože by se jen mírně obměněná obdoba jeho příběhu mohla odehrávat ve venkovských zapadákovech leckde v Evropě.

Jan Gregor

Kafkovská literatura nejen pro pražské chodce

Výtvarník Jiří Slíva před nedávnem konstatoval: „Poměr slov napsaných Franzem Kafkou a slov napsaných o Franzi Kafkovi letos už překročil neuvěřitelných 1 : 10 000 000. “ Pro důkazy není třeba chodit daleko. Vždyť jenom z našeho literárního okruhu sepsali v minulosti o Kafkovi celé knihy a stati například Max Brod, Johannes Urzidil, Franz Werfel, Pavel Eisner nebo Eduard Goldstücker. Také Angelo Maria Ripellino a Peter Demetz ve svých významných publikacích o Praze věnovali slavnému spisovateli patřičnou pozornost. Přesto je stále co objevovat. Svědčí o tom několik pozoruhodných děl, která u nás v posledních letech vyšla.

Za pozornost stojí především rozsáhlý životopis Franze Kafky od německého literárního historika Reinera Stacha, který ve třech svazcích čítajících dva tisíce stran zatím zřejmě nejdůkladněji popsal Kafkův život a dílo. Na trojdílné biografii pracoval dlouhých osmnáct let, během nichž prostudoval všechny podklady včetně deníků, korespondence a řady svědectví. Stachovy velmi obsáhlé knihy se ovšem čtou z velké části jako román, takže na své si přijdou nejen milovníci literatury faktu.

V prvním dílu nazvaném *Rané roky* (Argo 2016) popsal původ rodiny Kafků z jihočeského Oseku, kde Franzův děd působil jako řezník a odkud otec Hermann přesídlil do Prahy, aby tam založil svůj obchod s galanterií. Kafkovi pak bydleli prakticky celou dobu v nejbližším okolí Staroměstského náměstí, kde se Franz zdržoval i po většinu svého dospělého života. Stach velmi dobře zachytil prostředí na pomezí mizejícího židovského ghetta a nově vznikajících ulic, kde Kafkovi žili, ať již v domě U tří králů v Celetné ulici nebo na rohu Staroměstského

náměstí a Mikulášské (dnes Pařížské) třídy. Franz zde chodil do německé obecné školy, kde byl premiantem. Pak studoval na německém humanitním gymnáziu sídlícím v Kinského paláci na Staroměstském náměstí. Na přání svého otce poté absolvoval na pražské německé univerzitě práva.

S tátou chodil na vltavské plovárny, přičemž byl zdatným plavcem. Jak bylo v židovských rodinách obvyklé, jeho otec nebránil tomu, aby Franz v poměrně ra-

ném mládí poznal pražský noční život včetně vykřičených domů. Tam se budoucí spisovatel často vypravoval se svým přítelem Maxem Brodem.

Konec iluzí

Druhý díl *Roky rozhodování* (Argo 2017) líčí život Franze Kafky jako úředníka Dělnické úrazové pojišťovny v Praze. I když byl v tomto zaměstnání velmi svědomitý a úspěšný, považoval již tehdy za své hlavní životní poslání literaturu. Psal hlavně po večerech a v noci. Pokud jde o hodnocení vlastní tvorby, byl vůči sobě velmi kritický. Max Brod, když poznal jeho rukopisy, aktivně pomáhal zařadit publikaci aspoň některých povídek. Z té doby pochází například slavná *Proměna* popisující převtělení Řehoře Samsy v brouka, román *Nezvěstný* (Amerika) a další.

Z hlediska intimního života druhému dílu Stachovy biografie dominuje vztah Franze Kafky s berlínskou židovskou úřednicí Felicí Bauerovou, příbuznou Maxe Broda. Jejich pětiletý milenecký vztah byl naplňován především

Hlava Franze Kafky od Davida Černého.

Foto: Pixabay

prakticky každodenní korespondencí a občasnými vzájemnými návštěvami v Berlíně a Praze. Byli spolu dvakrát zasnoubeni, ale Franz vždy na poslední chvíli ze sňatku vycouval s ohledem na to, že se necítil na roli zodpovědného manžela a otce připravený. Začátek první světové války Kafka prožíval jako rakouský vlastenec. Z iluzí ho však brzy vyvedly zprávy jeho přátel z fronty, stav raněných vojáků, které poznával také jako úředník pojišťovny, i zkušenost s tisíci ubohých Židů z Haliče přestěhovaných do Prahy.

Třetí díl *Roky poznání* (Argo 2018) zachycuje Kafkovo onemocnění tuberkulózou. Kvůli své chorobě musel často přerušovat práci na své zásadní knize *Proces*. Ta neměla být podle Franzovy poslední vůle vůbec publikována. Naštěstí ho Max Brod neposlechl a jako editor zachránil stěžejní dílo světové literatury.

Skutečnou Kafkovou femme fatale se stala Milena Jesenská, jež mu jako jediná z jeho dominantních partnerek byla intelektuálně rovnocenná. Pocházela z pražské české rodiny. Navzdory svému značně promiskuitnímu životu se provdala za židovského lékaře Ernsta Pollaka, s nímž se odstěhovala do Vídně. Dopisy Mileně patří k vrcholné světové milostné korespondenci. Jejich vztah se však nedočkal naplnění.

Poslední Kafkovou milenkou byla Dora Diamantová, kterou poznal během svého prázdninového pobytu u Baltského moře jako vychovatelku židovských dětí. Dořina otce, ortodoxního Žida, požádal o její ruku, ten však po poradě s rabínem řekl rezolutní ne. Dora o Franze pečovala při jeho pobytu v Berlíně, kam odešel studovat judaismus a pokračovat v literární tvorbě. Postupující nemoc ho však donutila přesídlit do sanatorií poblíž Vídně a Vídeňského lesa. I tam ho Dora odešla ošetřovat. Ve dvacátých letech si s tuberkulózou nedokázali poradit ani ti nejlepší vídeňští profesori medicíny. Měli jen Aspirin a Pyramidon na snižování horeček a doporučení poby-

tu v horských sanatoriích se slunečními lázněmi. Kafka zemřel v soukromé plicní léčebně v Kierlingu u Klosterneuburgu 3. června 1924 ve věku nedožitých 41 let. Ještě den před smrtí pracoval na korekturách své povídky *Umělec v hladovění*.

Tolik pár střípků z bohatého díla Reinera Stacha. Pochopíme z něj mimo jiné to, že Franz Kafka nebyl trvale zasmušilým introvertem, kterého známe z portrétů na tričku pro turisty. Ve skutečnosti se rád bavil s přáteli a smál i při předčítání svých děl. Z nového pohledu pak můžeme číst jeho zásadní díla jako *Proces*, *Zámek*, *Proměna*, *Popis jednoho zápasu*, *Dopis otci*, *Dopisy Mileně* a další.

Rodinná pouta

Kniha Petra Balajky *Ottla* (Nakladatelství Franze Kafky 2018) pojednává podrobně o životě Kafkovy nejmladší sestry Ottilie. Z celé rodiny si Franz nejlépe rozuměl s ní, byla mu po celý jeho dospělý život velkou oporou. Miloval ji natolik, že jí v jednom dopise napsal: „Kdybys nebyla mojí sestrou, vzal bych si tě za ženu.“

Ve svých osmnácti letech se Ottilie seznámila s českým právníkem Josefem Davidem, za kterého se po počátečním odporu svých rodičů po deseti letech známosti vdala. Aby se s ním mohla tajně scházet, pronajala si domeček ve Zlaté uličce na Hradě. Franz Kafka tam docházel odpoledne psát v klidu své literární pokusy. Za první světové války se jeho sestra sama nabídla, že bude pečovat o statek v Siřemi na Lounsku, který patřil jejímu švagrovi sloužícímu na frontě. Starala se tam o dobytek, sekala trávu, pracovala na zahradě a obstarávala vše potřebné. Franz u ní strávil osm měsíců jakéhosi ozdravného pobytu. Když pak v roce 1924 v Rakousku umíral, Ottla ho tam přijela navštívit.

S Josefem Davidem měla Ottla dvě dcery, Věru a Heleň. Za druhé světové války, když hrozily Židům deportace, se s ním dala formálně „odloučit“, aby manžela a dcery ochránila. Sama pak byla v srpnu 1942 transportována do Terezína. Tam se dobrovolně přihlásila jako ošetřovatelka 1200 deportovaných dětí z Polska a s nimi ji pak v září 1943 odvezli do Osvětimi, kde byli prakticky ihned zavražděni v plynové komoře. Její dcera Věra se po válce provdala za shakespearovského překladatele Erika A. Saudka, se kterým měla pět dětí. Zemřela v roce 2015 ve věku 94 let.

Kafka jako katedrála

V roce 2017 vydal Jiří Slíva půvabnou knížku *Můj šálek Kafky* (Nakladatelství Franze Kafky 2017). Ta, kromě úvodu a několika stránek aforismů (které autor nazývá kafkorismy) v češtině, angličtině a němčině, obsahuje více než sto nádherných kreseb, grafik i barevných obrázků s náměty z Kafkova života a hlavně jeho literárních děl.

Uvedme na ukázkou čtyři aforismy:

Kafkův humor je jako lanýž: ceněný, ale podpovrchový.

Některé ženy považovaly Kafku za dobrou korespondenční partii.

Pražské prostitutky s úsměvem vzpomínaly, jak při Kafkových návštěvách docházelo u nich na loži k Proměně.

Prosíchlá se, že Čína má v úmyslu nabídnout Praze milardu dolarů za to, že se vzdá označení „rodné město Franze Kafky“ ve prospěch Pekingu.

Nejvíce ilustrací ve Slívově knížce najdeme k literárním dílům *Proměna*, *Dopis otci* a *Popis jednoho zápasu*. Je tam ale i řada scén z dalších povídek i kuriózních portrétů, například Kafkova postava jako největší věž katedrály sv. Víta.

V roce 2000 konečně v češtině vyšla publikace Emanuela Frynty s fotografiemi Jana Lukase *Praha – domovské město Franze Kafky* (Nakladatelství Franze Kafky 2000), která byla připravena už před čtyřiceti lety. Předmluvu k ní napsal Ivan Vyskočil. Cílem knihy bylo umožnit procházku Prahou Franze Kafky, který zde žil v ghettu dvojnásobné izolace: Němce mezi Čechy a Žida mezi Němci. Historie Židů v Praze začíná už za prvních Přemyslovců, kdy uprchlíky z Litvy a Rusi přijal kníže Hostivít. Jeho syn Bořivoj jim pak přidělil místo na pravém břehu Vltavy, kde sídlili až do Kafkových let. I po asanaci gheta provedené na přelomu 19. a 20. století dodnes stojí šest synagog (mezi nimi naprosto unikátní Staronová), židovská radnice a starý židovský hřbitov. Toto prostředí včetně nejbližšího okolí Staroměstského náměstí, kde Kafkova rodina působila, kongeniálně fotograficky zdokumentoval Jan Lukas.

Shoda procesů

Spisovatel Bohumil Nuska je spolu s historikem Jiřím Pernesem autorem pozoruhodné studie *Švihova aféra a Kafkův Proces* (Barrister & Principal 2000). Doktor práv Karel Šviha byl poslancem Říšského sněmu za stranu národně sociální a okresním soudcem v Žamberku. V březnu 1914 jej *Národní listy* obvinily, že je konfidentem pražské c. k. tajné policie. Následný soudní proces pak dal novinám za pravdu, což přineslo konec Švihovy politické a soudní kariéry a podstatně poznamenalo zbytek jeho života.

V roce 1966 našel Bohumil Nuska ve skladech antikvariátu protokoly z procesu s JUDr. Karlem Švihou z jara 1914 u Zemského soudu v Praze. Již při jejich prvním čtení si všiml nápadné podobnosti některých momentů Švihova procesu a románu Franze Kafky *Proces*. Důkladnou analýzou obou textů pak zjistil desítky paralel mezi postavami Karla Šviha a románového hrdiny Josefa K., v průběhu jejich procesů a v podstatě i jejich osudů. To vše je v Nuskově textu podrobně rozebráno. Jako příklad lze uvést podobné postavy dvou činníků, kteří v rozhodujících momentech doprovázejí jak Karla Šviha, tak Josefa K. Nuska tak prokázal, že Kafka jako právník průběh Švihovy aféry pozorně sledoval a že pro jeho zmíněný román byla významným inspiračním zdrojem a stavebním materiálem. Po přečtení Nuskovy studie je nám řada pasáží *Procesu* jasnější. Vyplyvá z ní i další rozměr Kafkovy knihy – geniální charakteristika byrokratického systému končící habsburské monarchie.

Výše uvedené publikace vydané v posledních letech nám originálním způsobem přibližují postavu Franze Kafky, kterou vnímáme třeba jako pražští chodci kolem soch Jaroslava Róny či Davida Černého. Hlavně nám ale umožňují lépe chápat jeho stěžejní díla.

Jiří Fošum

Historie čarodějnických procesů v českých zemích

O naší špatné historické paměti zřejmě nejlépe vypovídají výsledky voleb, v nichž se nemalé oblíbené strany hlásící se otevřeně či skrytě k autoritářským režimům. Je-li naše paměť natolik krátká, že si nevzpomínáme ani na zvrácenost doby, od níž nás dělí pouhé tři desítky let, lze si snadno domyslet, jakým prizmatem posuzujeme události, od kterých uplynuly více než tři staletí.

Pokud jste někdy zavítali do muzea v Šumperku či Jeseníku, kde se nacházejí expozice týkající se procesů s domnělými čarodějnicemi ze 17. století, možná jste od návštěvníků zaslechli věty typu, že by si přáli lístky „na ty ježibaby“. Případně se některý z nich zatoužil vyfotit s replikami mučících nástrojů... Málokdo si dnes totiž uvědomuje, že ve Slezsku (v jeho předterezíanských hranicích, tedy před rozdělením tohoto území v 18. století) zahynulo kvůli lidské pověřivosti a ziskuchtivosti bezmála šest stovek nevinných lidí.

Víra v čarodějnice byla v našich zemích dobře známá

již od středověku. V té době však na nařčené čekala většinou „pouze“ exkomunikace, pranýř nebo vyhnání z města. Zřejmě vůbec první zaznamenaný čarodějnický proces, který skončil smrtí, se uskutečnil v Uher-ském Hradišti v roce 1494, kdy byla

za kouzelnictví a přípravu lektvarů popravena jedna služebná. V předbělohorské době se procesy dále konaly v Kutné Hoře, Praze či Náchodě. Znamější případy se odehrály ve Velké Bíteši, kde se obviněné přiznávaly k tomu, že škodily lidem i dobytku. Další z rozsáhlejších procesů se uskutečnily v Žamberku (údajně zde popravili 21 žen) a na začátku 17. století na Nymbursku a Poděbradsku, kde hrůzným popravám předcházelo bestiální mučení.

Masové procesy s „čarodějnicemi“ nezasáhly v 17. století země Koruny české plošně (v Čechách se jednalo spíše o jednotlivce či menší skupiny), ale soustředily se na

Jako nejproslulejší místo spojené s čarodějnicemi jsou dodnes vnímány Petrovy kameny. Foto: Matěj Matela

Jesenicko a Šumpersko. Dění ve druhé z těchto oblastí zná veřejnost díky historicky zdařilé knize Václava Kaplického *Kladivo na čarodějnice* (1963), která do značné míry sestává z výpovědí odsouzených. Procesy na Jesenicku, jež tehdy tvořilo součást slezského Niského knížectví, se od těch šumperských lišily delším trváním a vyšším počtem obětí.

Systém procesů a jeho oběti

Na počátku léta 1622 obecní pastýř Schmied z Frývaldova (dnes Jeseník) nařkl svou ženu Barboru, že jej otráвила a uhranula dobytek. Podobnému obvinění by se zřejmě nepřikládala taková váha, nebýt jistých okolností – zuřila třicetiletá válka a zemi plenila procházející vojska. K tomu se přidal hladomor, dobytčí mor a své přirozeně sehrála také pověrčivost místních. Schmied navíc ženu obvinil na smrtelné posteli, na což se tehdy bral výrazný zřetel. Barbora Schmiedová stanula před soudem v Nise. K ničemu se nepřiznala, byla proto podrobena mučení katem Jiřím Hillebrandem. Během nelidské tortury uvedla jména několika dalších žen, které jí prý při čarodějných kejklich dělaly společnost. Nařknuté nešťastnice pak prozradily další jména a masové procesy započaly.

Podobný průběh měl o více jak půlstoletí později i počátek procesů na Losinsku. Na Květnou neděli roku 1678 byla žebračka Marina Schuchová přistižena při krádeži hostie. Tu měla v úmyslu přinést zdejší porodní bábě,

která ji chtěla dát své krávě, aby začala dojit. Obviněné opět označily další osoby, jež se údajně účastnily sabatů, a ty zase další. Tímto principem se procesy rozšířily až do Šumperka.

Když „se pole posype slámou zpod mrtvol, uškodí to počasí“. Tak zněla jedna z čarodějnických rad Uršuly Beckerové, která také doznala, že „dítě ihned po křtu vykoukala a ďábel byl při tom, on jej jinak, ve jménu ďábla, pokřtil, položil na práh a řekl: pojď sem, a tu ono mohlo hned běžet“. Dorota Axmannová, rychtářka ze Sobotína, zase uvedla, že „dojila kočku, na jedno podojení nadojila asi tři žejdlíky“. Často až absurdní výpovědi měly samozřejmě svůj důvod – pokud se obvinění (byli mezi nimi i muži) odmítli rovnou přiznat, podstoupili třístupňovou torturu. Nejprve jim kat ukázal mučicí nástroje, což mělo na mnohé takový psychický dopad, že k použití mučidel občas ani nedošlo. Druhým stupněm byly palečnice či španělská bota, která drtila holenní svaly a kosti. K třetímu stupni sloužil skřípec. Oběť na něm natahovaná byla navíc velmi často pálena svícny do boků. Celý proces mučení „zpestřovaly“ další pomocné nástroje, jakými byly potupná maska nebo čarodějnická stolice s ostrými hroty.

Jestliže však na obviněném katovi pacholci uplatnili právo útrpné, prakticky nebylo úniku: když se mučený ke všemu přiznal, byl většinou upálen, někdy uškrcen, či oběšen. Pokud se kál, „ulevili“ mu tím, že mu kat nejprve stál hlavu nebo před upálením zavěsil na krk měch se střelným prachem. V případě, že obžalovaný zapíral i po tortuře, inkviziční tribunál shledal, že se jedná

o zvlášť nebezpečnou čarodějnici (respektive čaroděje), které propůjčuje sílu samotný ďábel, a mučení pokračovalo. Našli se však i tací, kteří udali další jména zcela dobrovolně. Například upovídaná Magdaléna Peschulinová uvedla bez většího nátlaku třiadvacet lidí. Její prostředností se tribunál bavil do té míry, že – aby „zábava“ pokračovala – přikázal katovi, aby jí před upálením sešil ústa. Abychom si plastičtěji dokázali představit absurdnost obvinění: tato žena čelila mimo jiné nařknutí, že svého druhého muže zastřelila kuličkou, kterou za zařívání vyrobila z podrážky své pravé boty, svěcené hostie a jeho vlastních chlupů.

Někteří ovšem vydrželi všechny stupně tortury, aniž by se přiznali. Jistou Marii Peschkeovou mučili v Šumperku dokonce takovým způsobem, aby se nedotýkala země, a nemohla tak čerpat „sílu od ďábla“. Přesto se nedoznala k ničemu. Odolnost této nešťastnice zmátla dokonce i nechvalně známého a zřejmě nejproslulejšího inkvizitora v našich zemích, Jindřicha Františka Bobliga z Edelsstadtu. Ten z ní přiznání přece jen vymámil (zřejmě díky lži, že ušetří jejího muže), jelikož Peschkeová nakonec i přes výdrž a odvahu na hranici skončila. Některé oběti, jako kupříkladu Evu Umblaufovou z Frankštátu, důmyslně napadlo obvinít členy samotného tribunálu – v takových případech se stávalo, že podobné opovážlivce „ďábel“ uškrtl přímo ve vězení...

Úloha církve a procesy s dětmi

Ačkoliv ve společnosti dosud přetrvává názor hojně živěný komunistickou propagandou, že procesy v našich zemích iniciovala římskokatolická církev, skutečnost byla poněkud odlišná. Jak je patrné ze složení samotných soudních tribunálů, měly charakter světský. Byly například soudně zakotveny hned v několika nařízeních, především v hrdelním řádu *Constitutio criminalis Carolina* z roku 1532, který na Moravě a ve Slezsku představoval až do reforem Marie Terezie jeden ze základních právních argumentů inkvizice. Navíc majetky získané od odsouzených, včetně peněz blízkých za soudní a popravčí výlohy obětí, přecházely do rukou nikoliv farnosti či nadřízeného biskupství, ale místní šlechty. Tedy třeba v případě Šumperka putovaly do vlastnictví Karla Eusebia z Lichtenštejna, v procesech na žerotínských panstvích pak zase do pokladny hraběnky Angely Sibylly z Galle, z jejíž iniciativy tamní hon na čarodějnice začal. Nezřídka se obohatili rovněž členové tribunálu.

Nejznámější obětí procesů, šumperský děkan Kryštof Alois Lautner, byl duchovním. Jeho případ však představuje velice názorný příklad odvrácené strany kléru v oné době – tento vzdělaný a osvícený člověk by totiž bez požehnání římské kurie na hranici rozhodně neskončil. Drtivě většině církve totiž procesy nadmíru vyhovovaly, neboť již samotnou svojí podstatou upevnila její postavení coby ochránitelky před ďábelskými silami ve společnosti, po čemž po staletí prahla. Lze dokonce prohlásit, že římskokatolická dogmatika se stala jednou z nejsilnějších inspirací pro vedení procesů – vždyť i nepostradatelná příručka inkvizitorů, slavné *Kladivo na čarodějnice* (latinsky *Malleus Maleficarum*), vzešla ve 14. století z řad dominikánů.

Zřejmě jednou z největších nejasností procesů v podhůří Jeseníků dodnes zůstává to, zdali se oběťmi stávaly také děti. Tyto spekulace vyvstaly kvůli dochovaným rozsudkům, v nichž se u jmen odsouzených objevovaly číslice. Historici se nejprve domnívali, že se může jednat o věk. To ovšem v sedmdesátých letech 20. století zpochybnil tehdejší ředitel jesenického muzea Vítězslav Zeman, který dokázal, že se zřejmě nejedná o věk, ale o dobu praktikování čarodějnictví. Své tvrzení doložil faktem, že v dokumentech se nachází také přiznání osmiměsíčního kojence, což přirozeně nedávalo smysl. Druhým argumentem je to, že podoba příjmení odpovídá vdanému stavu žen (například Barbora Simon Goldtmannin). Děti se ovšem procesů účastnily, a to především jako svědkové. Jejich nejmohutnější vlnu, jež zasáhla v letech 1651–1652 Jeseník a Zlaté Hory, rozpoutal teprve osmiletý chlapec, který obvinil Uršulu Schnurzelovou, že jej dovezla na sabat na saních taženými černými koňmi a sama jej učila čarodějným praktikám.

Odlišnosti a podobnosti ve výpovědích

Jako nejproslulejší místo spojené s čarodějnicemi jsou dodnes vnímány Petrovy kameny. Ty však představovaly emblematické dějiště rejdů pouze pro „čarodějnice“ ze Šumperska a Losinska, a to z prostého geografického důvodu – z Jesenicka a Zlatohorska nelze tato majestátní skaliska zahlédnout. Mučení nebožáci na straně patřící vratislavskému biskupovi situovali sabaty na kopec poblíž Nisy, tehdy známý jako Hexenberg. Rozdíly lze též spatřovat v samotných výpovědích, které se v některých ohledech liší podle oblastí. Zatímco na Jesenicku se přiznání mnohem častěji týkala například machinace s mlékem (stloukání másla z vody, krádež mléka) či hospodářství (uhnutí, otrava dobytka, neúroda), na Šumpersku dominovala sodomie.

Za pozornost stojí fakt, že se výpovědi před stejným tribunálem nápadně podobaly. Společným prvkem byla obecně hereze (krádež hostie, černé mše, křtiny ve jménu ďábla) – právě ta navzdory tehdejšímu právnímu normám znamenala v očích inkvizitorů mnohem zásadnější provinění než uhnutí dobytka a vedla až k smrti na hranici. Na moravské i slezské straně Jeseníků se pak obvinění přiznávali k účasti na orgiích. V této souvislosti je namístě zmínit poměrně zajímavý detail. Byť jsou popisy sodomie ve výpovědích velice detailní, nikde nenajdeme homosexuální prvky – ženy i muži tak smilnili výhradně s bytostmi druhého pohlaví, bez ohledu na to, že se často jednalo i o zvíře.

Hranice u nás vyhasly až ve druhé polovině devadesátých let 17. století, ovšem některé oběti inkvizičních soudů umíraly ve vězeních i ve století následujícím. Důvodem ukončení těchto zvěrstev se stala nejen ona nesnesitelná paranoia společnosti (udávalo se ze závisti, ziskuchtivosti, pomstychtivosti či zkrátka proto, že se daný obvinění odlišoval od většiny), ale v neposlední řadě i ryzí pragmatismus – na hranicích totiž končila potřebná pracovní síla. Jedná-li se však o samotný delikt čarodějnictví, ten byl ze zákoníku vyřazen až za vlády Josefa II., kdy také došlo ke zmírnění tělesných trestů. Tortura byla zakázána již o něco dříve, v roce 1776.

V Evropě procesy zachvátily především Německo, Francii či Švýcarsko, kde také v roce 1782 došlo k poslednímu zaznamenanému upálení. Poslední soudní spor týkající se nařčení z čarodějnictví se uskutečnil v roce 1950 v Belgii. Ve světě jsou nejznámější procesy ze 17. století v severoamerickém Salem, které však ve srovnání s těmi evropskými, zejména jednání se o počet obětí (dvacet mrtvých), značně zaostávají.

Duch čarodějnických procesů

Archetyp čarodějnice nás provází již od raného dětství, známe jej z knih, filmů či z pálení slaměných figurín 30. dubna. Jakkoli je dnes filipjakubská noc navazující na keltský svátek Beltain především oslavou jara, původně měl oheň zapálený na kopci ochraňovat právě před vlivem nečistých sil a odstrašovat domnělé čarodějnice.

Loutka hořící v ohni tak dnes v jedné vyvolává veselí, u jiných však evokuje odedávna zakořeněnou víru v nečisté síly, jež v Evropě vyústila v tragické události. Fiktivní ježibaby z pohádek či dubnové „čarodky“ na jedné straně a na straně druhé nevinné ženy a muži, kteří byli tímto přídomkem označeni. V případě těch druhých příliš prostoru na humor skutečně nezbyvá.

Uvědomíme-li si dále hrůznou skutečnost, že na konci třicátých let 17. století byla v Nise postavena speciální pec, aby se ušetřily náklady a práce s upalováním jednotlivců, vyvstane děsivá paralela k událostem minulého století. Mentalita čarodějnických procesů rozhodně z myslí lidí navzdory josefínským reformám nezmizela a hony na domnělé viníky se v řadě ohledů vyskytují ve společnosti dodnes, byť v odlišných modifikacích.

Táňa Matelová

Ústí nad Labem: město na soutoku protikladů

Z ochozu Erbenovy vyhlídky se otevírá velkolepý rozhled na malebně rozeklané České středohoří, táhlou hradbu Krušných hor a rozsáhlé jezero Milada, vzniklé na místě uhelného velkolomu, který pohltit celou řádku starobyklých obcí s půvabnými, dnes již zapomenutými jmény. V hlubině pod námi se na obrovské ploše rozprostírá Ústí nad Labem. Jeho zástavba se šplhá od říční hladiny po sopečných stráních do neuvěřitelných výšek tak, že od mostu až k nejhořejším panelákům a chalupám musíme zdolat převýšení téměř tři sta metrů. Ústí je město, v němž se snoubí romantika, brutalita i sociálně vyloučené lokality. Město na soutoku Labe a Bíliny, nazývané také Bělá, která je dlouhá léta nejšpinavější řekou u nás, přestože její jméno kdysi odkazovalo k mimořádné „běloskvoucí“ čistotě jejích vod. Město protikladů, paradoxů a bolestivé ztráty paměti, kterou se přes veškeré úsilí nedaří zcalit.

Poloha Ústí nad Labem v krajině je v rámci středoevropských velkých měst výjimečná. Monumentální přírodní scenérie byla po tisíciletí kulisou strategicky a dopravně velice významného území. Nedávné archeologické výzkumy přinesly senzační objev pravěkého kultovního místa ve tvaru kruhu s průměrem osmdesát metrů (!), které se v 5. tisíciletí před Kristem rozkládalo v prostoru dnešního Mírového náměstí. Středověké Ústí vyrostlo při hradě, pozdějším hradu, který už v době románské musel být natolik komfortní, že mohl v roce 1186 hostit svatbu knížecí dcery Žofie s Albrechtem Míšeňským. Jeho účelem bylo střežit celnici při stezce do Saska a přilehlou osadu, ve 13. století přeformovanou v opevněné královské město se třemi kostely, špitálem a čtyřmi branami.

K jeho založení byli přizváni němečtí kolonisté, kteří zde celá staletí pokojně koexistovali s českým obyvatelstvem původních osad v podhradí, až někdy v 16. či 17. století početně převážili. Ústí dlouho nepatřilo k velkým sídlům, ještě před polovinou 19. století mělo asi jen 1500 obyvatel, kteří se živili řemesly, zemědělstvím, ale i pěstováním vinné révy. Zdejší Podskaler pocházející z vinic na dnes již odtěženém jižním úpatí Mariánské skály údajně platil za nejchutnější víno z našich zemí.

Romantika i exotika

Malebné městečko začalo pozvolna růst až ve čtyřicátých letech 19. století v souvislosti se stavbou železnič-

lázně světového věhlasu, v té době mnohem známější než například Karlovy Vary.

Návštěvníci tu obdivovali především „Perlu Polabí“ či „Českou Loreley“, jak se přezdívalo hradu Střekov. Zamiloval si jej drážďanský malíř Adrian Ludwig Richter, jenž svým obrazem bárky ve vodách pod strmou stěnou hradní skály založil popularitu místa. Romantické tradice ve svých okouzlujících dílech ctily i místní výtvarníci Ernst Gustav Doerell a později Rudolf Popper. A námět Střekova s ústupem romantismu rozhodně nevyčpěl, naopak stal se nadlouho základním symbolem Ústí vyskytujícím se v mnoha překvapivých podobách a kontextech, jak ostatně dokládá aktuální (do 12. 1. 2020) skvělá výstava v ústeckém muzeu.

Nejznámějším obdivovatelem Střekova byl ovšem Richard Wagner, který při hledání inspirace ponechal manželku v teplických lázních a ubytoval se na několik dní přímo na hradě. Ten jej podnítil nejen ke komponování opery *Tannhäuser*, nýbrž i k tomu, aby se zabalen do prostěradla procházel za nocí po hradním cimbuří jako strašidlo, jež mu prý ve zřícenině tolik chybělo. Ke Střekovu však patří i literáti: legendární francouzská prozaička a skandalistka George Sandová hrad sice nikdy nenavštívila, přesto se objevil v jedné z jejích „husitských“ knih, v níž jej ovšem umístila na Šumavu...

V Brně, letovisku na jižním úpatí Střekova, pak v penzionu Srdíčko pobýval autor *Vinnetoua* Karl May, jenž

Hrad Střekov. Gotická pevnost na skále ční do labského údolí, inspirační zdroj umělců od romantismu až po dnešní dny.

Foto: Martin Veselka

působil v Ústí jako redaktor časopisu *Šachty a hutě*. Napsal zde objemný román *Vánoce*. Do svých próz prý s oblibou „obsazoval“ reálné postavy ze svého okolí, přičemž rozebraná krajina Divokého západu v jeho dílech údajně nese stopy inspirace skalisky zdejší Průčelské rokle.

Ústecká exotika – tedy směs romantiky, exkluzivity, bizarnosti a nečekanosti – tím ovšem zdaleka nekončí. Z Ústí například pocházel „javánský“ tanečník Yoga Taro, jak znělo uměleckého jméno Ernsta Neuschula, jinak též úspěšného malíře a portrétisty, jenž maloval Tomáše G. Masaryka, Edvarda Beneše i Josifa Stalina. Zajížděla sem, než u místních henleinovců upadla v nemilost, světově proslulá herečka Marlene Dietrichová, jejíž manžel, producent Rudi Sieber, byl místním rodákem.

V Ústí se narodil i Heinz Edelmann, hlavní výtvarník slavného a ceněného filmu *Žlutá ponorka* o kapele Beatles, ale také Frank Planer, kameraman legendárních oscarových snímků *Snídaně u Tiffanyho* či *Prázdniny v Římě*. Žil zde přírodymilovný podnikatel Heinrich Lumpe, jenž evropské politiky – mimo jiné Benita Mussoliniho – přesvědčoval o nutnosti ochrany ptáků. Vášeň pro ptactvo u něj vyústila v založení rozsáhlého a populárního ptačího parku, později přetvořeného v zoologickou zahradu.

Fungovala zde nejproslulejší továrna na zahradní trpaslíky (Johann Maresch), které podle dobového katalogu nabízela ve vysoce kvalitním provedení a v desítkách variací. Tuto dnes již zaniklou tradici ostatně připomíná i 3,5metrový „trpaslík“ v místní zoo. Město bylo kromě toho také nejvýkonnějším přístavem habsburské monarchie. Přezdívalo se mu proto Malý Hamburk a putyka v suterénu restaurace Parník prý byla pokládána za echtovní námořnickou krčmu ležící nejdál od moře.

Válečná zkáza

První třetina 20. století byla obdobím nebývalého rozvoje Ústí. Během 19. století se počet jeho obyvatel zvýšil pětadvacetkrát a město vyrostlo na čtvrté největší v Čechách. Když v roce 1939 došlo k vytvoření takzvaného Velkého Ústí, žilo zde již přes 68 tisíc lidí. Jeho historický střed stále tvořily starobylé domky s křivolakými dvorky a úzkými ulicemi. Obklopovala jej rozsáhlá zástavba zdobných činžovních domů a vil, které místy tvořily celé čtvrtě (jako je třeba Klíše), ale i dělnických kolonií a městských domů se sociálními byty, tu a tam prostoupených velkoryse koncipovanými stavbami občanské vybavenosti. Vyrostly vesměs v moderním stylu s prvky secese, expresionismu, nové věcnosti (inspirace z Drážďan a Berlína) či funkcionalismu (inspirace z Prahy) a byly dílem kvalitních, mnohdy i evropsky proslulých architektů. To vše doplňovaly všudypřítomné komíny a tovární

provozy, koncentrované především do dvou gigantických průmyslových zón u dnešní Spolchemie a Setuzy, původně Schichtových závodů.

Koncem třicátých let a zejména pak v dobách nacistické nadvlády, kterou velká část Ústeckých vítala zprvu s nadšením, však začala dosavadní podobě města zvonit hrana. Megalomanské plány demolice staré zástavby a budování nových a širokých moderních bulvárů, o nichž snil městský architekt Franz Josef Arnold a posléze i nacisté, se sice pro nedostatek financí a pracovníků během války neuskutečnily, v dubnu 1945 však postihlo Ústí rozsáhlé bombardování.

Primárně cílilo na železniční uzel, ale vyžádalo si přes pět set obětí na životech. Navíc byla zničena pětina zástavby města, tedy bezmála pět stovek objektů, včetně kompletní starobylé čtvrti Ostrov či řady domů na náměstí. Věž kostela se přitom nachýlila natolik, že až do zásahu odborníka na železobetonové konstrukce Bedřicha Hagara hrozilo její zřícení. Dodnes je s odchylkou bezmála dva metry jednou z nejšikmějších staveb Evropy. Na svazích nad západním nádražím se do současnosti dochovalo několik kráterů po dopadu leteckých pum. Ústí bylo v tomto ohledu nejpostiženějším českým městem.

Po skončení války nastalo zmatečné období odklizení trosek a postupného neorganizovaného odsunu německého obyvatelstva. Jeho smutným vrcholem byl 31. července 1945, kdy došlo k masakru místních Němců, vesměs obyčejných dělníků vracejících se po mostě Dr. Edvarda Beneše z práce v někdejší Schichtově továrně na pravém břehu Labe. Bezprostředním spouštěčem štvance, jež si podle střízlivých odhadů historiků vyžádala asi čtyřicet životů, byl výbuch skladiště v Krásném Březně. Šlo nespíš o řízenou provokaci ze strany československých státních orgánů, jež měla posloužit dílem jako záminka k zintenzivnění a dokončení odsunu, dílem jako zástěrka zoufalé neprofesionality, kterou československá armáda při hlídání – spíše tedy rozkrádání – zabaveného majetku vykazovala.

Všeobecný šlendrián umocněný narůstáním vlivu KSČ a obsazením řady pozic politicky „spolehlivými“, avšak nekompetentními lidmi byl dost možná příčinou druhého smutného momentu v těsně poválečné historii města. V neděli 13. července 1947 došlo k tragické havarii tramvaje, která se vracela z krušnohorské Telnice přeplněná výletníky a sběrači malin. Kombinace přetížení a porouchaných brzd měla za následek brutální náraz do sloupu a druhé tramvajové soupravy, a zmařila tak třicet lidských životů. Dodnes se jedná o největší tramvajové neštěstí v Evropě. Snad i tento otrěs

důvěry Ústečanů v tramvajovou dopravu předznamenal postupnou likvidaci zdejší úzkorozchodné sítě, jež byla s devíti linkami a délkou 36 kilometrů nejrozsáhlejší u nás.

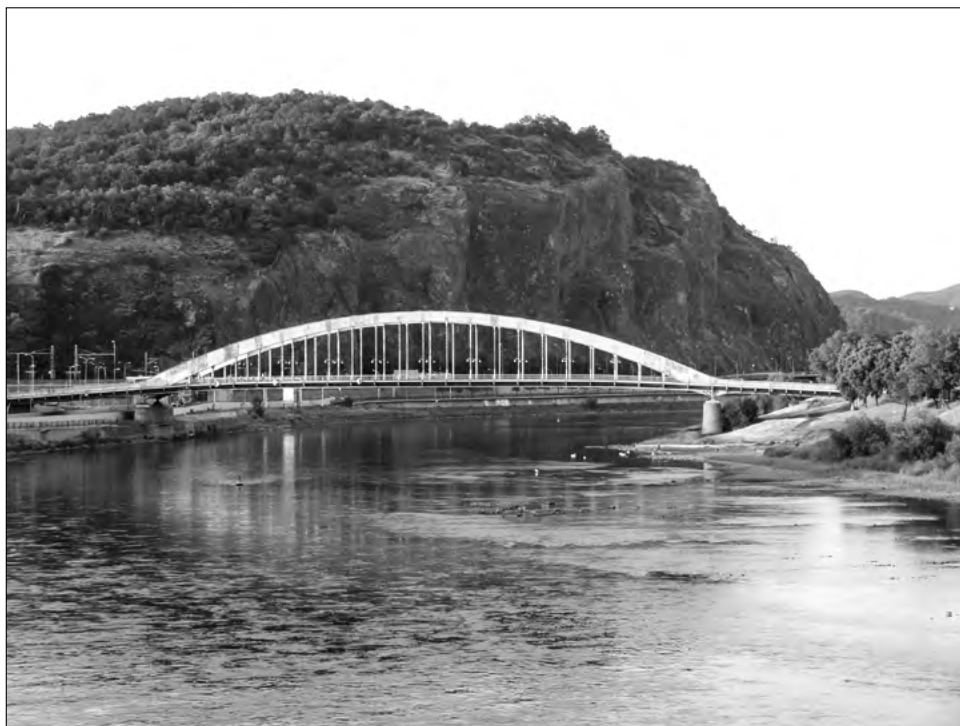
Nástup brutality

Bombardování nenávratně zjizvilo tvář města, avšak nepříjemnou pravdou zůstává, že značnou část nejceněnějších staveb si Ústečané zničili sami, přičemž intenzita tohoto zruďného přístupu k městskému prostoru časem narůstala a nezastavila se ani po roce 1989. Jakousi předzvěstí tohoto barbarství bylo roku 1895 zbourání kostela sv. Materny, jedné z nejstarších ústeckých staveb.

Demoliční mašinérie se však naplno rozjela až v dobách komunismu, kdy coby „poslední pozůstatek temného středověku“ padla gotická šatlava a bašty opevnění (1951). Jako „symbol buržoazního přepychu“ pak zbořili honosnou Schaffnerovu vilu (1959), kterou nahradil kulturní dům pracujících. Odstřelen byl i evangelický kostel na Střekově (1966). Z důvodu návštěvy Leonida Brežněva zanikl renesanční dvůr u střekovského hradu, aby se uvolnilo místo pro parkování vládních limuzín.

Dále došlo k demolici klasicistní radnice (1976) a tří čtvrtin náměstí (zčásti už vinou bombardování), barokní kaple na Mariánské skále, monumentální budovy pošty, secesní knihovny od Josefa Záscheho nebo k likvidaci centrálního hřbitova včetně hrobky uhlobarona Ignaze Petschka, nejbohatšího muže meziválečné ČSR. Dodnes mrazí z hromadného bourání historizujících, neorenesančních a secesních domů severně od centra, kdy bylo v první vlně odstřeleno dvanáct a ve druhé devatenáct domů najednou, čímž byl vytvořen československý demoliční rekord.

Trend bohužel pokračuje i po sametové revoluci – postupně zmizely tři historické domy na již beztak zubo-

Elegantní most Dr. Edvarda Beneše z roku 1936 se stal dějištěm tragického masakru ústeckých Němců dne 31. 7. 1945. V pozadí Mariánská skála.

Foto: Martin Veselka

Celkový pohled na střed města z Mariánské skály na jaře 2005, ještě před výstavbou OC Forum, jehož masa sevřela hlavní městský kostel Nanebevzetí Panny Marie ze tří stran.

Foto: Martin Veselka

ženém náměstí (jeden z nich nahradil „postmoderní“ McDonald), proslulá restaurace Parník (2007), unikátní expresionistická budova nemocnice (2013) a konečně i legendární vybydlená ulice Na Nivách (2019). Tato Meka dobrodruhů a urbexerů se přitom za náklady, jež město vynaložilo na demolici, mohla po zakonzervování stát jedinečnou turistickou atrakcí a dále sloužit i filmařům, kteří si ji oblíbili.

Dokonce i v současnosti hrozí barbarské bourání přibližně 25 starobylých domů takzvaného Nového Města, už řadu let prázdných a jak se zdá cíleně poškozovaných. A to včetně někdejší restaurace Česká beseda, která byla významným střediskem ústeckých Čechů. Údajně je má nahradit obří nákupní centrum a jejich zánik zatím odaluje nejspíš pouze to, že ve městě by se další podobný projekt už neuživil. Příznačné je, že málem spadla i populární výletní restaurace Větruše, vystavěná v romantickém stylu koncem 19. století na návrší nad městem a po nešťastné privatizaci vykoupená zpět a nákladně zrekonstruovaná.

Proluky po vybombardovaných a odstřelených domech se nezacelovaly snadno, některé zejí prázdnotou ještě dnes. Pozvolna na nich vyrůstaly brutalistní molochy, které díky velkorysosti, respektive velikášství komunistického režimu (a navzdory vesměs totálnímu nerespektování okolní architektury) začínají v současnosti poutat pozornost odborníků i zájemců. Ti by při návštěvě

Ústí rozhodně neměli vynechat magistrát a jeho dostavbu z osmdesátých let s největší mozaikou v Československu, budovu krajského úřadu (původně krajský výbor KSČ), hotel Vladimír či obchodní dům Labe.

Mimo to ve městě chemiků, hutníků a horníků na základě smělých plánů architekta Václava Krejčího, v nichž se snoubí vizionářství s šílenstvím, v rychlém sledu vypučel na překrásných stránkách Českého středohoří prstenec panelových sídlišť. Jako chemik v Ústí působil ostatně i Vladimír Páral, nejprodávanější spisovatel své doby, která se nám pojí právě s jejich budováním. Symbolizovala bezbřehý „pokrok“, jenž poněkud jednostranně navázal na předválečné období skutečných inovací a technických vynálezů.

Uvolněnou, mnohdy značně zanedbanou historickou zástavbu a postupně i některá sídliště následně obsadily sociálně slabší vrstvy, zejména Romové. Po roce 1989 tu brzy vznikly vyloučené lokality, z nichž ta v Matiční ulici v Krásném Březně dosáhla světové proslulosti kvůli zdi, která měla oddělit obyvatele žijících v rodinných domech od sociálně slabších spoluobčanů. Není bez zajímavosti, že tato lokalita kdysi byla střediskem možná nepočtenější české menšiny na Ústecku. Celorepublikově známou vyloučenou lokalitou je i kdysi výstavná čtvrť Předlice, o níž se zároveň málo ví, že tam rané dětství strávil Jaroslav Foglar, autor dobrodružných knih ze Stínadel. Město a jeho občané se s problémem sociálního vyloučení vyrovnávají různě, zpravidla nepříliš šťastně. Ztráta paměti navzdory všem snahám pokračuje a nese jedovaté plody.

Martin Veselka

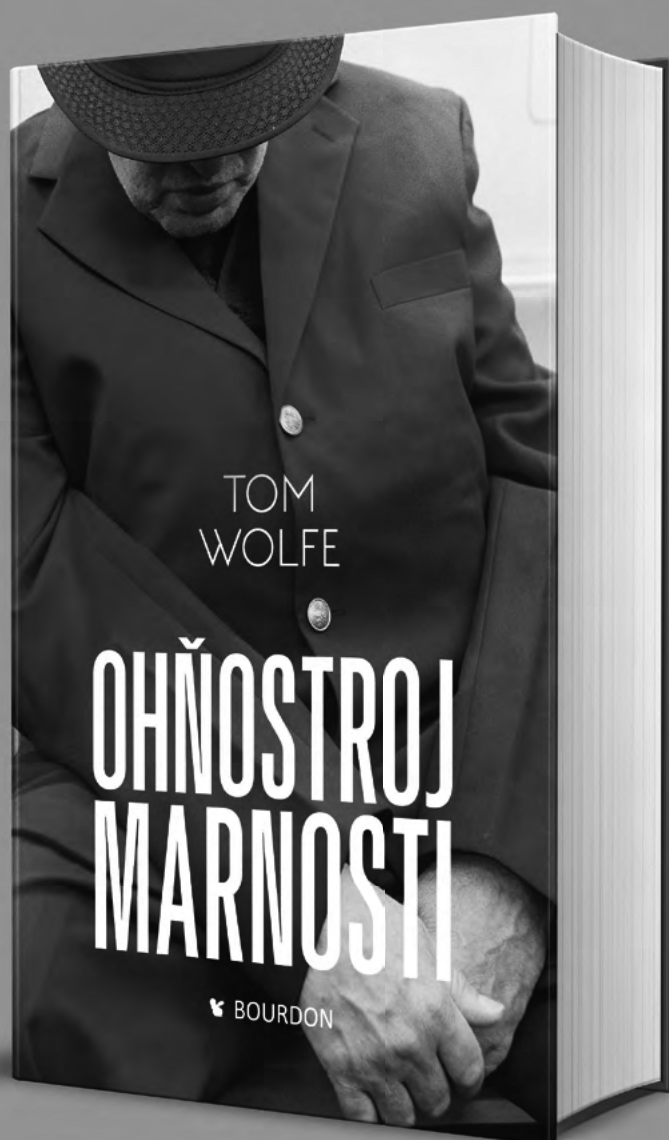
VÝJIMEČNĚ POVEDENÝ ROMÁN

**ZAČTETE SE A ZJISTÍTE,
ŽE JE JEŠTĚ LEPŠÍ,
NEŽ JSTE ČEKALI.**

Novinka

**Starý dobrý Wolfe.
Hlasitá smršť
literárního umění.**

**Nestydatá, satirická
a dokonale akurátní sonda.**

"Přesně v tom okamžiku, právě v takovém luxusním bytě na Park Avenue, kterými byl starosta tak posedlý... čtyřmetrové stropy... dvě oddělená křídla, jedno pro bílé anglosaské protestanty, kterým to patří, a druhé pro služebnictvo... ve vstupní hale klečel Sherman McCoy a snažil se připnout jezevčíka na vodítko. Podlaha haly z temně zeleného mramoru se zdála nekonečná a vedla dál a dál až k téměř dva metry širokému schodišti z ořechového dřeva vzpínajícímu se okázalým obloukem do hořejšího patra. Přesně ten typ bytu, u něhož jen při pouhém pomyslení vzplanou v srdcích obyvatel celého New Yorku, a potažmo celého světa, plameny závidy a chamtivosti. Sherman však planul pouze naléhavým nutkáním ze svého super fantastického bytěčku na půl hodiny vypadnout."